

С 761 85 87 V
И. СТАЛИН

ПАРТИЯНЫН' XVIII-чи С'ЕЗДИНДЕ
ВКП(б) ТК-нин' ИЖИ КЕРЕГИНДЕ
ОТЧЕТНЫЙ ДОКЛАДЫ

ОЙРОТСКИЙ ОБЛАСТЬТЫН'
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
г. Ойрот-Тура
1939

И. СТАЛИН

ПАРТИЯНЫН XVIII-чи С'ЕЗДИНДЕ
ВКП(б) ТК-нин ИЖИ КЕРЕГИНДЕ
ОТЧЕТНЫЙ ДОКЛАДЫ

*

ОЙРОТСКИЙ ОБЛАСТЬТЫН
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ

Бастыра ороондордын' пролетарийлары, бириклегер!

Советский союзтын' телекейде аялгазы

Нёкёрлөр! Партиянын' XVII С'ездинен' бери беш дьыл ётти. Кёрзёгөр, ёткён ёй ас эмес. Бу ёй туркунына телекей дьаан солынталар ётти. Государстволор ло ороондор олордын' бойлоры ортодо керектер кёбизинде сыранай башка болуп калган.

Телекей албаты ортодо аялгада бу ёй туркунына кандый солынталар болды? Бистин' орооннын' тыш дьанында ла ич дьанында керектерде чынына не солынды?

Капиталистический ороондорго бу ёй экономикада ла база политикада олорго, сюркей бузулталу ёй болгон. Экономика дьанынан бу дьылдар депрессиянын' дьылдары болгон, онон' 1937 дьылдын' экинчи дьарымынан' ала—дьаны экономический кызаланнын' дьылдары. США-да, Англияда, Францияда—промышленность дьаныдан' дьабызар, коомойтып барганынын' дьылдары болды. Политический дьанынан' бу дьылдар политический кату конфликтер ле силкюлю дьылдар болды. Шанхайдан Гибралтарга дьетири, беш дьюс миллион ажыра албатыны дьууга тартып элбек дьерде, дьаны империалистический дьуу экинчи дьыл ёдюп дьат. Европанын', Африканын', Азиянын' картазы албан кючле кезилип дьат. Дьуу кийнинде мирный режим деп адалып турган система тазылынан' бери силкилген.

Советский Союзка бу дьылдар онын' чечектелип ёзёри, экономический ле культурный ёзюп, онон' ары кёдюрюлеринин' дьылдары болып, онын' политический ле военный кючи там ёзёринин' дьылдары, онын', бастыра дьер телекейде амыр дьадарын корулары учун тартышкан дьылдар болып келди.

Бастыра дьурук ондый.

Международный керекте солынталар керегинде керектерди чокумдап кёрёлдөр.

1. Капиталистический ороондордо дьаны экономический кызалан', саду рынок учун, сырьё таап алар дьер учун, дьер телекейди дьанынан' юлежери учун тартыжунын' курчыганы

Капиталистический ороондордо 1929 дьылдын' экинчи дьарымында башталган экономический кызалан', 1933 дьылдын' учуна дьетири ёдюп турган. Онын' кийнинде кызалан', депрессияга кёчип, сонында промышленность бир кезек тынданып, кезиктей онын'

кѣдюрими болды. Дѣе промышленностьын бу тынданганы ѳзюп турган ѳйлѣрде чылап тынданыштын кийинде, чечектеерине кѣчпѣди.

Кайра 1937 дьылдын экинчи дьарымынан ала, элден озо США-ны, оны ээчий — Англияны, Францияны ла онон до ѳскѣ ороондорды алып бараачы дьаны экономический кызалан башталган.

Анайтканда, капиталистический ороондор бу дьууктагы болгон экономический кызаланнын согылталарынан аайланып аларына дьетпей дьаны экономический кызаланнын алдында туруп калдылар.

Бу аялга, иш дьок болорын сѣстѣ дьок тыныдарына экелди. Капиталистический орондордо иш дьоктордын тоозы 1933 дьылда 30 миллион кижиден 1937 дьылда 14 миллионго дьетире дьабызаган, ѳмди дьаны экономический кызалан шылтуунда ол дьаныдан 18 миллион кижиге дьетире кѣдюрюлди.

Дьаны кызаланнын анчадала иле анылузы не дѣе, ол бу дьуукта болгон кызаланнан кѣбизинде башкаланып дьакшы дьанына башкаланып турган ѳмес, коомой дьанына башкаланат.

Баштапкыда, дьаны кызалан, 1929 дьылда болгон чылап, промышленность чечектеп келген соңында башталган ѳмес, депрессия ла кажы бир тынданып келген соңында башталган, дѣе ондыйда болзо, ол чечектеерине дьетпеди. ѳмдиги кызалан алдындагызынан анчадала уур болор, оныла тартыжары алдында болгон кызаланнан кюч болор.

Онон ары, ѳмдиги кызалан амыр ѳйдѣ кѣдюрюлип келген ѳмес, качан экинчи империалистический дьуу башталган ѳйдѣ, качан, Япония Китайла экинчи дьыл дьуулажып, китайдын элбек рыногын тескери тартып, оны ѳскѣ ороондордын товарлары ого келип болбос ѳдип турган ѳйдѣ, качан Италия ла Германия бойлорынын албаты хозяйствозын военный экономиканын дьолына кѣчюрюп, бу керекке бойлорынын белетеп алган сырьезын ла волютазын чыгарып, качан арткан дьаан капиталистический державалар военный дьолго кѣчѣрин баштап турарда, кѣдюрюлюп келди, бу аялга капиталисттер алдындагы кызаланнан чыкан аргадый, ресурсалар аргазы дьок болорын кѣргюзет.

Учында, ѳмдиги кызалан, алдында болгон кызаланга кѣрѣ башказы, бастыразында ѳмес, ѳм тургуза анчадала экономический кючти тын военный экономика дьолго кѣчкѣлѣк, ороондорго дьайылып дьат. Бѣйлорынын экономиказын военный дьолго кѣчирген, Япониядый, Германиядый ла Италиядый, агрессивный ороондор, бойлорынын промышленнозын тыныда ѳскюрюп, перепроизводствонын кызаланына дьууктап клееткен де болзо, ого дьеткелек. Бу экономический аялга кючтю, агрессивный ѳмес ороондор кызаланнын дьолынан чыгарын баштап алза, агрессивный ороондор бойлорынын белетеген алтын ла сырьевой азыгын дьуу ѳткюргенине чыгарып уяндадып салган керегинде, дьаан кюч, кату кызалан дьолго кирер учурлу болор.

Бу, капиталистический ороондордо алтыннын тургузала артыкту бар азыгы керегинде дьетирию тоолорло дьарт кѣргюзилип дьат.

Капиталистический ороондордо кёрюнүп турган алтын азыктар
(азыйгы алтын долларлар млн.)

	1936 дь. учы	Сентябрь 1938 дь.
Бастыразы	12 980	14 301
С Ш А	6 649	8 126
Англия	2 029	2 396
Франция	1 769	1 435
Голландия	289	595
Бельгия	373	318
Швейцария	387	407
Германия	16	17
Италия	123	124
Япония	273	97

Бу таблицадан Германиянын, Италиянын ла Япониянын алтын азыгы кожо алгажын дьанысла Швейцариянын азык сумманынан ас болуп турганы кёрюнөт.

Калганчы бешдылдарда капиталистический ороондордо промышленностьтын кызаландарын, СССР-н' промышленнозынын ёзюмин кёргюзип турган кезик цифралар бу.

1929 дьылга проценттерле промышленностьтын' продукциязынын'
кемдьюзи
(1929=100)

	1934	1935	1936	1937	1938
США	66,4	75,6	88,1	92,2	72,0
Англия	98,8	105,8	115,9	123,7	112,0
Франция	71,0	67,4	79,3	82,8	70,0
Италия	80,0	93,8	87,5	99,6	96,0
Германия	79,8	94,0	106,3	117,2	125,0
Япония	128,7	141,8	151,1	170,8	165,0
СССР	238,3	293,4	382,3	424,0	477,0

Бу таблицадан Советский Союз телекейде кризистер билбес, промышленнозы дьаантайын ёрё кёдюрилип турган, сок дьан'ыс ороон болгоны кёрюнөт.

Бу таблицадан, онон ары, США-да, Англияда, Францияда, дьаан экономический кризис башталып турганы кёрюнөт.

Бу таблицадан, онон ары, бойлорынын албаты хозяйствозын Германиядан озо военный экономиканын дьолына кёчюргөн Италияда ла Японияда промышленность темёндёёри 1938 дьылда башталганы кёрюнөт.

Бойынын экономиказын военный дьолго Италиядан ла Япониядан сонгында кёчюреечи Германияда промышленность эмди тура бир кезек, чындап дьаан эмес, дье андый да болзо, ёрё кёдю-

рюмин ёткюрип дьат, ол кёдюрюм Японияда ла Италияда калганчы ёйдё дьер алаачы кёдюрюмге кеберлештю деп, учунда бу кёрюнип дьат.

Сақылбаган учурал болбогожын, Германиянын промышленнозы Италия ла Япония кирип алган ондый ок тёмёндёёр дьолго дьазым дьогына барары аланзу дьок. Орооннын хозяйствозын военный экономика дьолына кёчюретен бе? Онызы промышленностьты дьанысла, военный бюджетю эдип, албаты тузазына дьарабас, дьууга керектю немелердин производствозын элбедери, производствоны тапчыдары, анчадала албаты тузаланар немелерди садуга чыгарарын астадары, онон улам албатынын тузаланарын астадары, ороонды экономический кызаланга тургузары билдирюленип дьат.

Капиталистический ороондордо экономический дьаны кызаланнын ёдюми, чокум картиназы ондый.

Хозяйственный керектердин ондый дьакшы эмес бурултазы державалар ортодо керектерди курчударына дьетирбес аргазы дьок болгоны дьарт. Ёткён кызалан ончо карталарды булгап, саду ёткюрер дьерлер, сырье табар дьерлер учун тартышты курчуткан. Япония Манчжурия да тюндюк Китайды дьуулап алганы ла, Италия Абиссинияны дьуулап алганы, бу бастыразы державолор ортозында тартыштын курчын кёргюскен. Дьаны экономический кызалан империалистический тартыжуларды онон ары курчударына кыялта дьок экелер учурлу, чын экелип те дьат. Куучын рыноктордо конкуренция керегинде эмес, саду дьуу керегинде эмес, демпинг керегинде эмес болуп дьат. Тартыжунун бу средстволоры дьедикпес деп эзедюленгенинен удай берген. Эмди куучын, дьер телекейди, сфер влиянияларды, колонияларды военный действия дьолыла дьанырта юлежери керегинде болуп дьат.

Япония бойынын агрессивный кылыктарын качан тогус державалар договор бюджетерде, Англия ла Франция дьаан колонияларды мензинип турарда, оны кёрюп туруп, ого бойынын дьерин Китайдын дьеринин чодына элбедер арга бербей оны ёёркёткён деп актап тура берди. Италия, баштапкы империалистический дьуу божоордо, дьуудан тапканын юлежер тушта ол Англия ла Франциянын бийлеп турган дьеринен дьединип болбогонын эмди дьеткилденер учурлу деп, санаазына алынды. Баштапкы империалистический дьууда ла Версальский мир тужунда дьаан тюреген Германия эмди Япония ла Италияга биригип, Европада бойынын дьерин элбедерин, баштапкы империалистический дьуу тужунда оны дьенгендердин онон алган колонияларын дьандыраын некеди.

Юч агрессивный государстволордын блогы онойдо бюджет тура берген.

Дьуу ажыра телекейди дьаныдан юлежери керегинде сурак очередьке турды.

2. Международный политический аялганын курчуганы, амыр дьадыннын договорларынын дьуу кийнинде системазынын бузулганы, дьаны империалистический дьуунын башталганы

Отчетный ёйдин туркунына, телекейди дьаны империалистический дьуунын башталгазын салган дьаан событиялардын дьергелей тоозы бу. 1935 дьылда—Италия Абиссинияга табарып, оны дьуулап алган. 1936 дьылда дьайгыда Германия ла Италия Испанияда военный интервенцияны баштаган, ол тушта Германия Испаниянын тюндюкте ле Испаниянын Мароккозында быжуланып алган, Италия дезде, Испаниянын тюштюкте ле Балеарский орто-лыктарында тыгыдыган 1937 дьылда Япония, Манчжурияны дьуулап алган кийинде, тюндюкле Тёс Китайга кире конып, Пекинди, Тяньзинди, Шанхайды дьуулап алып, алган дьерлеринен бойынын ёскё ороондордон конкуренттерин кыстап, чыгарар болды. 1938 дьылдын' баштапкызында Германия Австрияны албанла алды, 1938 дьылда кюскюде—Чехословакиянын Судетский облазын алды. 1938 дьылдын учында, Япония Кантонды дьуулап алды, 1939 дьылдын баштапкызында дезде—Хайнань ортолыкты алган.

Анайдарда, албатыга билдиртпей дьажынып келген дьуу бойынын орбитазына беш дьюс миллион ажыра албатыны тартып алып, бойынын ёткюрюп турган действиязынын сферазын Тяньцзиннен Шанхай ла Кантоннон Абиссинияны ажыра Гибралтарга дьетире элбек дьерге таркатты.

Баштапкы империалистический дьуунын кийнинде дьентюни алган государстволор, тёс кеберинде Англия, Франция ла США ороондор ортодо керектерде, дьаны режим, дьуу кийинде амыр дьадар режимын тёзёп алгандар. Бу режимнын тёс тёзёлгёзи Дальний Востокто тогус державалардын договоры, Европада—Версальский ле бир канча ёскёдё договорлор болгон. Лига нацияны, государстволордын бир болгон фронт аайынча, государстволор коркуду дьок болорын коллективный корууры аайынча рамкада, бу режимде ороондор ортодо башкарарына алдырылган болгон. Дье ондыйда болзо, агрессивный юч государстволор ло олордын баштаган дьаны империалистический дьуу, дьуу кийинде амыр режимнин бастыра системазын тюбин ёрё антарып салган. Япония тогус державалар ортодо договорды юсти, Германия ла Италия—Версальский договорды юзе согып салган. Бастыра бу юч государстволор бойларынын колдорын божодып аларга, Лига нациядан чыга бергендер.

Дьаны империалистический дьуу чын факт болды.

Бистин ёйдё, кандыйла бюдюлю договорлорды керекке бодобой, общественный шююлтени керекке албай, кындыдан кенетийинле чупчылып, дьууга кёндире барарына ондыйла дьенил эмес. Бу буржуазный политиктарга дьеткил дьарт. Бу фашисттердин башбилинеечилерине база анайда ок дьарт. Онын учун фашисттердин башбилинеечилерине дьууга ичкери барарынан озо, об-

щественный шююлтени дьазап аларга, ол эмезе, оны булгап, тескери апарып, мекелеерге шююнип алгандар.

Германиянын ла Италиянын' военный блок Европада, Англия ла Франциянын интересине удурлашту ба? Эркелетсегер. Бу кандый блок? „Бисте“ военный кандыйда блок дьок. „Бисте“ дьюкле дьаныс, кемгеде ачу эмес „Ось—Берлин—Рим“, ол эмезе, ось керегинде кажы бир геометрический формула (*Каткы*).

США-нын, Англиянын, Франциянын Дальний Востокто керектерине удурлашту Германиянын, Италиянын, Япониянын военный бирленгени дьок, ол бирде ондый эмес! „Бисте“ бирде военный блок дьок. „Бисте“ дьюкле дьаныс, кемгеде ачу эмес „Треугольник Берлин-Рим-Токио“ ол эмезе, геометрия ла кичинек соодонгоны. (*Бастыра каткы*).

Англия, Франция, США дьылбююлерине удурлашту дьуу? Ол неме эмес! „Бис“ дьууны Коминтернга удурлашту ёткюрип турубис, бу государстволорго удурлашту эмес. Бютпей турган болзогор Италия, Германия ла Япония ортодо тургускан „антикоминтерновский пактты“ кычыраар.

Бастыра бу ойыннын дьажыныжы ак учукла кёктёлгён деп билерге кюч эмесе болзо, албатылардын общественный шююлтелерин агрессиянын господалары онойдо сёстёп аларга бодогондор, ненин учун дезе, Коминтернын „очагтарын“ Монголиянын ээн дьаландарынан, Абиссиниянын кырларынан, Испаниянын кижии ёдюп болбос Мароккозынан бедиреерге каткымчылу. (*Каткы*).

Дье дьуу кыялта дьок. Оны кандыйда немеле дьажырып болбос. Не дезе „осьторло“, „юч толуктарла“, „антикоминтерновский пактарла“ Япония бу ёйлёрдин туркунына Китайдын дьаан дьерин алганын, Италия—Абиссинияны, Германия—Австрияны ла Судетский областты колына алганын, Германияла—Италия кожо—Испанияны алган темдектерди дьажырып болбос. Бу ончозы агрессивный эмес государстволордын дьылбююлерине кап-туура турат. Дьуу бойы, дьуула, агрессорлордын военный блок, военный блок бойынча, агрессорлор—агрессорлор бойынча артып калган.

Дьаны империалистический дьуунын анылу башказы неде дезе, ол телекейде эмди тургуза бастыра албатынын ортодо телекей юстюнде болбой дьат. Дьууны агрессор-государстволор, агрессивный эмес государстволордын, элден озо Англиянын, Франциянын, США-нын дьылбююлерине дьюзюнде ле табарта ёткюридилер, калганчылары кайра тескерлеп, агрессорлорго дьай берерин ээчий дьай берип, кайралагылап дьадылар.

Онойып, бистин кёзибисче, кайра согор кандыйда ченелтези дьок, карын бир канчазында агрессивный эмес государстволордын юлюзиле бир аразында олоордын бош салынганынан телекейди ле сфераны илезине юлежерии ёдюп дьат.

Санбашкэ, дье чын темдек.

Дьаны империалистический дьуунын ондый бир келтегейлюзин ле кайкамчылу болгонын неле дьартаар?

Дьаан аргазы бар агрессивный эмес ороондор бойынын по-

зицияларынан ла бойларынын молдьюларынан мойноп, агрессорлорго тузалу эдип, дьенил кару согылта бербей, туура база берери канайып болуп барар болды?

Ол агрессивный эмес государстволордын уян болгонынан дьартталып турган эмес пе? Дьок ондый эмес! Агрессивный эмес, демократический государстволорды экономический ле военный дьянынан кожо алар болзо, фашистский государстволордон айдары дьок кючтю болуп дьат.

Ондый болгондо бу государстволор агрессорлорго дьяантайын божоду берип турганын неле дьартаар?

Оы мынайта дьартаарга келижер, темдектезе, агрессивный эмес государстволор дьюуга киргежин, дьюу телекейде дьайыла бергежин, революция боло бербезин деп, коркуп турганынан. Буржуазный политиктар, баштапкы империалистический дьюу дьяан ороондордын бирюзинде революциянын дьенюзин бергенин, билип дьадылар. Экинчи империалистический дьюу бир бе, эмезе бир канча ороондордо революциянын дьенюзине дьетирерге аргазы бар деп, олор коркуп турулар.

Дье бу эмди сок дьяныс, база тес шылтак эмес. Тес шылтак агрессивный эмес. Тес шылтак агрессивный эмес государстволордын кеп дьяны, анчадала Англия ла Франция, коллективный коркуду дьок болор политикадан, агрессорлорго коллективный согылта берер политикалардан мыйногында, киришпес позицияга, „нейтралитет“ позицияга олордын кечкенинде туруп дьат.

Киришпес политиканы калай кеберлеп мынайда дьартаарга келижет: „кажыла ороон канайдала санаганча, канчала чыдаганынча агрессорлордон коруланып турзындар, бистин керектерис туура турар, бис агрессорлорло до, олорго соктурткандарла да садыжарыбыс“. Керек бойында, киришпес политика чынынча агрессияны бош салганы, дьюуды чечерин учурлап—оны ээчиде, оны телекейдеги дьюу эдип андандырып саларын билдирюлеп дьат.

Киришпес политикада—агрессорлорго бойларынын кара керегин эткюрерине чаптык этпези, темдектезе Японияга Китайла, онон артыгынча Советский Союзла, дьюуга чубалыжарына чаптык этпези, темдектезе, Германияга европейский керектерге бадаларына, Советский Союзла дьюуга чубалыжарына, дьюуга бастыра кирижеечилерге дьюунын сооргогына терен бадаларына дьай берери арайынан олорды кекюлюп, олорго бойы бойлорын уяладып чинеелери чыгарына дьай берип, онын согында, олор дьетире уядаган кийнинде,—дьяны ийде кючиле сценага чыгып, „амырдын дьылбююзи учун“ туруп, дьюуга уядап калгандарга бойларынын условияларын тургузарга кичееп база дьылбиркеп турулар.

Дьенил де, керкемчилю де!

Темдекке Японияны алза, Япония Тюндик Китайга энле баштап табарар алдында, бастыра французский ле английский газеттер Китайдын уяны керегинде, онын удурлажар аргазы дьок керегинде, анчага кючтю черюлю Япония эки-юч айдын туркунына Китайды бактырып алар аргалузы керегинде кыйгырыжып тур-

гандар. Онын кийнинде европейский американский политиктар сакып, адыктап тура бердилер. Онын кийнинде десе, Япония дьууны дьая ёткюрюп, ёскё ороондордын Китайда капиталдын дьюрегине Шанхайды божодып бердилер, Тюштик Китайда Англиянын монопольный влияниези дьедип турган тёс дьерлер Кантоны, божодып берди, Хайнаньды бердилер, Гонконгты курча аларын бердилер. Бу мынын ончозы агрессорлорго туза дьэтирип турганына сюрекей дьюзюндеш болгоны чын эмес пе: ары дьууга киригер, сонгында десе кёрёрибис.

Эмезе Германияны темдекке алалдар, Австриянын камаазы дьок турарын коруур обязательстволор барда болзо, оны Германияга берип салдылар, Судетский областты бердилер, Чехословакияны, кандыйда бастыра обязательстволорды бузуп, кыялы дьокко чачтылар, онын сонгында печатъта „орус черюнинг уяны“ керегинде, „орус авиация дьайрадылганы“ керегинде, Советский Союза „порядок дьок“ керегинде кыйгылу тёгюндеп, немецтерди кюнчыгыш дьаар тукуруп, ологорго дьенил алу молдьоп: слер большевиктерле дьууны баштазагар, онон ары десе кёдюре дьакшы болор деп айдып турдылар. Бу база ла агрессорды кёкюдип турганына сюрекей дьюзюндеш деп эзедюленер керек.

Англо-французский ле тюндюк американский прессалар Советский Украина керегинде баштаган табыш адыкту. Бу прессанын деятельдери, немецтер Советский Украинага баргылап дьаа деп, ологор эмди 700 мунга дьуук дьуртту Карпатский Украинаны колго тудып дьаа, немецтер бу дьыл дьастан ётпёй 30 миллион дьуртту Советский Украинаны Карпатский Украинага бириктирип алар деп, юни тунганча кышкырдылар. Бу адыкту табыш Советский Союзы Германияга удурлаштыра кёдюрерге, кейди корондоорго, кёрюнген шылтагы дьогынан Германияла конфликт чыгарарга амадаганына тюней.

Слонды эмезе Советский Украинаны казавкага эмезе Карпатский Украина деп адалып турганга кожорго умзанып турган эдренилер Германияда бар болзо болорынан маат дьок. Ондондый эдренилер чынла бар болзо, бистин ороондо ондый дьюлгектерди токынаткадый дьеткил тоолу чамчалар табыларына аланзыры дьок. (*Колчабу дьиркирейт*). Дье эдренилерди туура ладып салала, тёп сагышту улусла куучындашса, Советский Украинаны Карпатский Украина деп адаачыга кожор деп, чынынча айдары каткылу, тенексю болоры дьарт эмес пе? Дьюкле сананып кёригер. Казавка слонго келеле, быкынына тайанып огот айдат: „Эй карындажым, кёркийим, сего мен сюрекей киле ачынып турум... Сен помещиктер дьок, капиталисттер дьок, национальный базынчык дьок, фашистский албанчылар дьок дьаадырын, ол кандый дьюрюм болотон... Сени кёрюп, сен меге ко жылбазан сего арга дьок деп айтпаска болынбай турум... (*Бастыра каткы*). Дье кайдар база, сен бойыннын кичинек территориянды менин элбек территориямга кошкойзын“. (*Бастыра каткы ла колчабу*).

Онондо адыкту болуп турганы, кезик политиканттар л

Европанын ла США-ын прессаларынын деятельдери „Советский Украинага походты“ сакып, чыданыкпай, киришпес политиканын чын куурмактуун бойлоры коскорорго баштагылап дьат. Олор чике куучындап, карала акка бичигилеп дьат, немецтер тамла Кюнчыгыш дьаар Советский Союзка табарары ордына, олор кёрзёгёр дё, Кюнбадыш дьаар бурылып, бистен колония беригер деп, некеглек, бисти сюрекей „чёкёндирди“ деп айдыжат. Чехо-Словакиянын райондорун немецтерге Советский Союзла дьуу баштаарынын дьалы эдип берген, немецтер дезе, эмди векселле тёлёеринен мойноп, олорды кайдаарда ырада аткарат деп санангадый.

Мен киришпес политика керегинде измена, предательство ёскёдё керегинде морализовать эдер куучындаарынан ыраак. Кижии морально керексибес улуска мораль кычырары калас. Политика ол политика деп азыйдагы, кызыдылган буржуазный дипломаттар айдыжат. Киришпес политикага дьайылгандардын дьаан база дьеткерлю политический ойындары олорго сюрекей дьайрадылгандула божоор деп темдектегедий.

Эмдиги бийлеп турган киришпес политиканын чын дьюзи ондый. Капиталистический ороондордо политический аялгалар ондый.

3. Советский Союз ла капиталистический ороондор

Ороондор ортозында керектерде дьуу дьаны аялга тургусты. Ол бу керектерде шакпырттын атмосферазын ла бюдюнбести тургускан. Дьуунын кийнинде амырдын тёзёлгё режимин юзюп, международный иравоны уч баш билип аларын тескеери кондырып, дьуу международный договорлорды ла мольдьюлардын керектюзин сурак алдына тургускан. Пацифизм ла мылтык-дьеп, селди дьууп салар деген проэкт межикке салылды. Олордын дьерин мылтык-дьепселле калтырашту дьепсенери алды. Огоштон ала дьаан государстволорго дьетире, ол тоодо киришпес политиканы ёткюрюп турган государстволор бастыразы дьуу-дьепселин тындып тура бардылар. Агрессорлорго мюнхенский божоду ла мюнхенский дьёп керегинде „амыр дьайучынын“ дьаны юйезин салганына кемде бютпей барды. Мюнхенский дьёптё бойлоры кожо турушкан Англия ла Францияда ого бюдюнбей, дьуу дьепселин тындып турулар.

СССР бу коркушту событиелерди адьарбай кёндюре ёдюп барбазы дьарт. Кайда телекейдин бир алаа ураак толыкта, агрессорлордын баштаган кичю де дьуу болгожын, амырды сююген ороонго коркыдулу болуп турарында, аланзу дьок. Анчадала Азиянын, Африканын ла Европанын 500 миллион ажыра албатыны бойына тартып алган дьаны империалистический дьуу чын коркудулу болуп дьат. Мунан кёрё бистин ороон амырды корыыр политиканы кайдаарда дьайылбай ёткюрюп, бистин Кызыл Черюни ле Кызыл Военно-Морской флотты дьуучыл белен болорын тыныдар керегинде чындык ишти кёндюктирген.

Советский Союз бойынын международный позициязын тындыдарына база бир канча ёскё алтам эдерин шююген. 1934 дьылдын учында бистин ороон онын уянын кёрюп те турза, агрессор-

лорды коскорып тургадый дьер болор, мирдын кажы бир уян да инстурменти болзо, дьуунун болорына буудак болорун кёрюп, Лига нацияга кирген. Советский Союз мындый чочудулу ёй ту-жында Лига нациядый ондый уян международный организация-ны керекке албай саларга болбос деп, бодоп турган. 1935 дьыл-да майда Франция ла Советский Союз ортозында, агрессорлордын болгодый табарузына удурлажарга бойы-бойына болыжар кере-гинде договор эткен. Оныла коштой Чехословакияла база ондый договор эткен. 1936 дьылда мартта Советский Союз, Монголдын албаты республиказыла бойы-бойына болыжар болуп договор эт-кен. 1937 дьылда августа Советский Союз китайский респуб-ликала бойы-бойына табару этпес, договор эткен. Мындый уур меж-дународный аялгаларда Советский Союз тыш дьянындагы политика-ны ёткюрюп, амырды коруур керектер учун турушкан.

Советский союзтын тыш дьянындагы политиказы иле де, дьарт та:

1. Бис, амыр учун ла бастыра ороондорло колбулу болор ке-ректи тыныдары учун турубис, бу позицияда турубис, турары-быс та, ондый ок керектерди ёскё ороондор Советский Союзла канча кирези тутса, олор бистин орооннын интересин бузарга ченешпей турза бу позицияда турарыбыс.

2. Бис СССР-ла общий гранду болуп турган бастыра айл-даш ороондорло дьуук дьякшы айлдаш болоры учун турубис, бу позицияда бу ороондордо, Советский Союзла ондый ок керек-ти тудар болзо, советский государствснын кемде тидинбес гра-нын чикезине эмезе кыяда дьянынан бузарга ченешпей турган позицияда турза, бис мынан да ары турарыбыс.

3. Бис агрессиялардын ёлтюрюзинде турган ла бойынын тёрё-лин камаазы дьок дьадары учун тартыжып турган албатыга бо-лыжары учун турубис.

4. Бис агрессорлор коркудузынан коркубай турубис, кемде тидинбес советский границыны бузарга ченежиш турган, дьуу одын камызарга тургандарга эки катапту согылта ла кару берерге бис белең.

Советский Союзтын тыш дьянында политиказы ондый. (*Узак экпиндю колчабыжу*).

Советский Союз бойынын тыш дьянында политиказына тая-нып турганы:

1. Бойынын хозяйственный ёзюп турган, политический ле культурный ийде кучине;

2. Бистин Советский общественнын морально-политический бир болгонына;

3. Бистин орооннын албатызынын нак болгонына;

4. Бойынын Кызыл Черюзине ле Военно—Морской Кызыл флотына;

5. Бойынын амырлу политиказына;

6. Амырды коруларын канынан ала кичееп турган бастыра ороондордын колкучиле дьаткандардын моральный болыжына;

7. Амырды бузарга кандыйда шылтак керегинде кичебей турган амаду шюлтелю ороондорго.

Тыш дьянында политика керегинде партиянын задачалары:

1. Амыр дьадар политиканы мынанда ары ёткюрюп, бастыра ороондорло керектү тил алыжарын тындыдары;
2. Чебер болорын кичееп, ёскё колло чокты дьуунадарына юренип калган дьуунын провокаторына бистин ороонды конфликттерге тартарына бербези;
3. Бистин Кызыл Черюнин ле Военно-Морской Кызыл Флот-тын военный ийдезин дьяантайын тындыдары;
4. Амырды кичееп турган бастыра ороондордун колкючиле дьаткандарынын, международный нак колбузын, албаты ортозында нак амыр болор колбуны тындыдары.

II

Советский союзтын' ич дьянындагы аялгазы

Бистин орооннын ич дьянындагы аялгага кёчёлдер.

Советский Союзтын' ич дьянындагы аялгазы дьянынан' отчетный ёйдё албатынын бастыра хозяйствозы там кёдюрилген, культура ёскён, орооннын политический кючи тыныган картиназын кёрюзет.

Отчетный ёйдё албатынын хозяйствозы дьянынан' алган дьяан дьеню промышленностьтын' ла дьер ижинин' реконструкциязы дьяны калганчы ёйдёги техника тёзёлгёлю эдилген деп, бодоор керек. Бисте эмди сондогон техникалу, азыйдагы заводтор дьок, эмезе дьокко дьуук, озогы дьепселдю эски крестьянский хозяйстволор дьок. Бистин промышленностьтын' ла дьер ижинин' тёзёлгёзин, дьяны эмдиги ёйдёги, техника тургузып дьат. Производствонун' техниказы дьянынан, промышленность ло дьер ижи дьяны техникала дьеткилделгени дьянынан, бистин ороон, эски техникала дьепсенген производствонун' будунда салактап, дьяны техника кондыраына чаптыгын дьетирип турган, кандыйла ёскё ороондордон озолоор деп, эмеште кожолта дьок айдарга дьараар.

Отчетный ёйдё орооннын общественно-политический ёзюми дьянынан эн учурлу дьенюзи, эксплуататорский класстардын' артикандарын торт дьогылтканы, ишмекчилерди, крестьяндарды, интеллигенцияны дьяныс общий трудовой фронтко бириктиргени, советский общественнын' морально-политический бир болоры тыныганы, бистин ороондо албатылардын' нак болоры тыныганы мунун' бастыразынын' результады—орооннын' политический дьюрюми дьеткил демократический болгонун, дьяны Конституция бюткени деп, эзедюленер керек. Бистин Конституция телекейде энле демократический болгонун, СССР Верховный Советине ле союзный республикалардын' Верховный Советтерине выборлор энле кёрюзюлю болгонун кемде блаажып мёр алынып болбос.

Мынын ончозынын игторынан бистин ич дыанында аялгалар дьеткил турумду, онойдо ок дыан, телекейде кандыйла башкару куйингедий, бек болуп дьат.

Бистин оросндо экономический ле политический аялгалардын чокумду темдектерин кёрёли.

1. Промышленностьтын ла дьуртхозяйствонун онон ары ёзюми

а) *Промышленность*. Бистин промышленностьтын ёзюми отчетный ёйде дыайылта дьок кёдрю дьуругы болуп дьат. Бу ёрёлёгёни дыанысла продукция ёскёнин кёргюскен эмес, дье эн озо, бир дыанынан социалистический промышленностьтын дыаранганын, экинчи дыанынан частный промышленность ёлгёнин кёргюзип дьат. Ого келиштире таблица бу:

1934—1938 дь. дь. СССР-да промышленностьтын' ёзюми

	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Ёткён дьылга 0/0					1938 дь. 0,0/0
							1934	1935	1936	1937	1938	
	1926/27 дь. баала миллион салковойло											
Бастыра продукция	42030	50477	62137	80929	90166	100375	120,1	123,1	130,2	111,4	111,3	238
Ол тоодо:												
1. Социалистический промышленность	42002	50443	62114	80898	90138	100349	120,1	123,1	130,2	111,4	111,3	238
2. Частный промышленность	28	34	23	31	28	26	121,4	67,6	134,8	90,3	92,9	92
проценте												
Бастыра продукция	100	100	100	100	100	100						
Ол тоодо:												
1. Социалистический промышленность	99,93	99,93	99,96	99,96	99,97	99,97						
2. Частный промышленность	0,07	0,07	0,04	0,04	0,03	0,03						

Бу таблицадан бистин промышленнозыбыс отчетный ёйде 2 катаптан артык ёскёни кёрюнет, продукциянын бастыра ёзюми социалистический продукциядан болгон.

Бу таблицадан, онон ары социалистический система СССР-да промышленностьтын сок дыаныс системазы болгоны кёрюнет.

Бу таблицадан учунда частный промышленностьтын' ёлюми эмди сокордо блаашпас, чын факт болгоны кёрюнет.

Частный промышленностьтын ёлгёнин учурал деп бодоорго дыарабас. Онын ёлгёни энле баштап, хозяйстваынын социалистический системазы, капиталистический системадан бийик система болгонынан. Онын ёлгёни, экинчизинде, хозяйстваынын социали

стический системазы биске социалистический промышленностьы тоолу дьылдарда, эмдиги ёйдё дыаны технический базага дыаньрта дьепсеерге арга бергенинде. Ондый органы хозяйствоньн капиталистический системазы бербей дыат, берипте болбос. Бу, производствоньн техниказы дыанынан ла промышленный производство дыаны техникала дьеткилделгени дыанынан бистин промышленность телекейде баштапкы дьерде турганы дыарт темдек.

Бистин промышленностьтын ёзюминин тебюзин дьуу алдындагы кемдьюле тьондесе, оморды эн дыаан капиталистический ороондордо промышленность ёзюминин тебюзиле тьондештирзе, мындый картина болор:

СССР-ла дыаан капиталистический ороондордо 1913—1938 дь. дь.
туркунына промышленностьтын ёзюми

	1913 дь.	1933 дь.	1934 дь.	1935 дь.	1936 дь.	1937 дь.	1938 дь.
СССР	100,0	380,5	457,0	562,6	732,7	816,4	908,8
США	100,0	108,7	112,9	128,6	149,8	156,9	120,0
Англия	100,0	87,0	97,1	104,0	114,2	121,9	113,3
Германия	100,0	75,4	90,4	105,9	118,1	129,3	131,6
Франция	100,0	107,0	99,0	94,0	98,0	101,0	93,2

Бу таблицада бистин промышленность дьуу алдындагызына кёрё тогус катаптан ажыра ёскёни кёрюнет, капиталистический дыаан ороондордын промышленностьы дезе, дьуу алдындагы болгоньнан 20—30 проценткеле ажып, оны айландыра ла тепсенип турулар.

Бу ёзюминин тебюзиле бистин социалистический промышленность телекейде баштапкы дьерде туры.

Анайтканда, производствоньн техниказы ла бистин промышленностьтын ёзюминин тебюзиле бис, капиталистический дыаан ороондорго дьедижип, акалай барганыбыс.

Неде бис артып турубыс? Бис эмдигенче экономический дыанынан, ол эмезе бистин промышленный производствоньн бюдюрүп турганы, кижиле тоозына алза, артып турубыс. Бис 1938 дьылда 15 миллион тоннго дьуук чой кайылтып алдыбыс, Англия дезе 7 миллион тонн. Анайтканда, Англиядагызына кёрё, бисте керек артык деп, кёрюнгедий. Дье бу чойды дьурт албаты тоозына юлезе, ол тушта, 1938 дь. Англияда дьурт албатынын кажыла бир кижизине чой 145 килограмман келишкен. СССР-да бастыразы 87 килограмман, эмезе база: Англия 1938 дьылда 10 миллион 800 мун тонн болот таап, база 29 миллиард киловатт-час (электричество кючин таап) тургускан болзо, СССР болотты 18 миллион тонн, 39 миллиард киловатт-час электричество таап, чыгарган. Анайтканда, бисте Англияга кёрё, керек артык деп, кёрюнгедий. Дье бу бастыра тонналарды ла киловатт-честарды албатынын кижиле тоозына юлезе, ол тушта, Англияда 1938 дьылда ал-

батынын кижн тоозына 226 килограмман болот ло 620 киловатт-час келишкен, СССР-да дезе, бир кижиге дьюкле 107 килограмман болот ло 233 киловатт-частан келишкен.

Керек неде? Бисте албаты Англиядагызынан бир канча каптап кѣп, айдарда, керексириде Англиядан кѣп: Советский Союзта 170 миллион албаты, Англияда дезе 46 миллионнон ашпас. Промышленностьын экономический кючи промышленный продукциянын, ороон ичинде бастыра бар продукцияла кемдьюлю албатынын тоозыла бодолор, промышленный продукциянын кемиде албаты тоозыла онын керексигениле кѣргизилер. Албатынын кажыла кижн тоозына промышленный продукция кѣл келижип турган болзо, орооннын экономический кючи тын болор, албатынын кажыла тынына продукция ас келижип турган болзо, орооннын экономический кючи тѣмѣн болор. Айдарда, ороондо канчала кѣп албаты болзо, ороондо тузаланар немелерди керексири анча ок кѣп болор, ондый орооннын промышленный производство кемиде анча ок дьаан болор учурлу.

Демдектеп, чойдын производството алза 1938 дь. 7 миллион тонн чой эткен Англияны, чой эдерине экономический дьанынан озолоорго, биске чойды дьыл сайын 25 миллион тоннон кайылтарына дьетирер керек. 1938 дь. дьюкле 18 миллион тонн чой чыгарган Германияны экономический озолоп аларына, биске чойды дьыл сайын 40—45 миллион тонн кайылтарына дьетирер керек. США-нын 1938 кызаланду дьылда дьюкле 18,8 миллион тонн чой эткен кемин албай, 1929 дьылда качан США-да промышленный ѣзюм болгон ѣйдѣ, ондо 43 миллион тонн чой эткен кемин озолоп аларына, биске дьыл сайын чой кайылтып аларын 50—60 миллион тонно дьетирер керек.

Болот, прокат, машина строение ѣскѣдѣ керегинде онойып ок айдарга керек, не дезе, промышленностьын бастыра бу бѣлюктери, ѣскѣ бѣлюктер чилеп ок, чой эдеринен камаалу болуп дьат.

Производствонын техниказыла промышленностьын ѣзюминин тебюлери дьанынан, бис дьаан капиталистический ороондорды дьедижип, озолой бердибис. Бу сьурекей дьакшы. Дье онызы ас. Экономический де дьанынан оморды, анайда ок озолоор керек. Бис муны эдер аргабыс бар, дье эдер де учурлу болуп дьадыбыс. Дьаан экономический капиталистический ороондорды дьедижип, озолой берзебис, бистин ороон керексип турган немелерле бюткюлинче дьеткилделип, бисте аш-курсак толо кѣп болор, коммунизмнын 1-кы фазазынан онын экинчи фазазына кѣчѣр аргазын аларыбыс деп дьанысла ол тушта иженерибис.

Дьаан экономический дьанынан тѣс капиталистический ороондорды озолоорына не керек? Оны эдерине, элден озо, бистин социалистический промышленностьы бир тюней элбедерине, чыпчын капиталный вложениелерге барып, ичкери барып бойынын дьюрюмин кысканбай барарына белен болорына, чып—чын, дьаана тюшпей кююнзеери керектю болуп дьат. Бу дьетюрюлер бисте бар ба? Сѣс дьоктон, бар! Муны, мунан ары эдерине, произ-

водствонун бийик техниказыла промышленностьтын ёзюминин бийик тебюлеринин бары керектю болуп дьат. Бу дьетирюлер бисте бар ба? Сёс дьоктон бар! Муны бюдюрерине арт учында, ёйлёр керек болуп дьат. Эе ёйлёр, нёкёрлёр. Дьаны заводтор тудар керек. Промышленностько дьаны кадрларды белетеер керек. Дье мунын керегинде кыялта дьок ас эмес ёй керек. Экономический дьанынан дьаан капиталистический ороондорды эки-юч дьылга дьедижип, озолоор арга дьок. Мунын керегинде бир-канча кёп ёй керек болор. Темдектезе, ол чойло онын производствозын алар керек. Онон ары, чой кайылтар производствонун областьтында экономический дьанынан тёс капиталистический ороондорды, кандый ёйгё озолоп алар? Экинчи бешдьылдык планын тургузар тужунда, госпланнын эски составынын бир кезек ишчилери, экинчи 5 дьылдыктын учунда чой кайылтарын 60 миллион тонна эдип пландаар деп айдыжып тургандар. Чой кайылтарынын орто дьылдык ёзюмин омор, 10 миллион тонна кемине бодоп тургандарын, бу учурлап дьат. Бу онон коомой эмес болзо, фантастика болуп турганы дьарт. Дьартап айтса, бу нёкёрлёр, дьанысла чой кайылтар керекте фантастика тюртилип турган эмес. Темдектезе, экинчи бешдьылдык туркунына СССР-да албатынын дьыл сайын ёзюми 3—4 миллион эмезе онондо кёп улусты тургузар учурлу деп, бодоп тургандар. Бу онон коомой болбозо, фантастика болгоны дьарт. Дье дьюзюн-дьуюр фантазерлорды туура таштап, чике дьолына турып алгажын, чой кайылтарынын техниказынын амдиги аялгазын бодоп, чой кайылтарынын орто дьылдык ёзюмин 2—2,5 миллион тонн алар бюткил аргазы бар. Дьыл сайын ёзюминин бу нормады уур, дье бюдюрерге кем дьок деп, тёс капиталистический ороондордын ла анайда ок бистинг орооннын промышленностьтын историяды кёргозип берген.

Экономический дьанынан тёс капиталистический ороондорды дьедижип, озолорына ас эмес ёй керексип турганы, дьарт. Бисте ишкючтин производительноды канчала бийик болзо, бисте производствонун техникады анчала ок онон артык бюдюп, бу дьаан экономический задачаны, анчага ок тюрген бюдюрип, бу задачины бюдюрер ёйин дезде, анчага ок кыскартып саларга кем дьок болор.

б) *Дьуртхозяйство*. Дьуртхозяйствонун ёзюми база анайда ок промышленностьтын ёзюми чилеп отчетный ёйдин туркунына кёдюрюнин дьолыла барып турган. Бу кёдюрюни, дьанысла дьуртхозяйственный продукциянын ёзюминде эмес, дье элден озо, бир дьанынан социалистический дьуртхозяйствонун тыныганынын ёзюминде ле экинчи дьанынан алдынан дьаткан хозяйстволордын дьоголгонында кёрюнип дьат. Ол тушта качан колхозтордо зерновой ашты саларынын площадьы 1933 дь. 75 миллион гектар болгонунан, 1938 дь. 92 миллион гектарга дьетире ёзюп каларда, бу ёйдин туркунына алдынан дьаткандарда зерновой аш саларынын площадьы 15,7 миллион гектардан 600 мун гектарга дьетире астап калган дьартап айтса, зерновой аш саларынын бастыра площадинын 0,6 процентине дьетире. Кайда алдынан дьаткан хозяйствонун ролы

нульга туюп калган, технический культуралар аайынча аш салар площадьтар керегинде мен айтпай турум. Онон башка, 18 миллион 800 мун крестьянский ёрёкёлёр колхозторго бирикени дьарт, дьартап айтса, балыктаар ла промысловый колхозторды кожо тоолобозо до, бастыра крестьянский ёрёкёлёрдин 93,5 проценти болуп дьат.

Колхозтор чып-чынла бектелип, тыныган, дье хозяйствонун социалистический системазы дее, бистин дьер иштееринин сок дьаныс формазы болгонун, бу билдирюлеп туры.

Отчетный ёйдин туркунына бастыра культура аайынча аш салар площадьтардын дьылымын, революциядан озо ёйдин аш салар площадьтардын кемиле тундээр болзо, мундый картина болор:

СССР-да бастыра салар аш культуралардын' площадьтары

	Миллион гектарла						1938 дь. 0/0-де 1913 дь.
	1913 дь.	1934 дь.	1935 дь.	1936 дь.	1937 дь.	1938 дь.	
Бастыра салар площадь	105,0	131,5	132,8	133,8	135,3	136,9	130,4
Ол тоодо:							
а) Зерновой	94,4	104,7	103,4	102,4	104,4	102,4	108,5
б) Технический	4,5	10,7	10,6	10,8	11,2	11,0	244,4
в) Малаа-бахчевый	3,8	8,8	9,9	9,8	9,0	9,4	247,4
г) Азырал	2,1	7,1	8,6	10,6	10,6	14,1	671,4

Бастыра культуралар аайынча аш салар площадьтар, бисте, элден озо—азырал, технический ле малаа-бахчевый культура аайынча ёзюми бу таблицанан дьарт кёрюнип дьат.

Бистин дьер иштеери, тын квалифицированный ла продуктивный болуп тура бергенин, бу учурлап дьат, дье ашты чике саларын таап алганы, анылу, реальный тёзёгёни алып дьат.

Отчетный ёйдин туркунына, бистин колхозтордын ла совхозтордын тракторлорло, комбайндарла база ёскёде машиналарла дьепсенгени канайда ёскён, бого каруны, бу тёмёнги таблицалар берип дьадылар:

1) СССР-дын' дьурт хозяйствозында тракторный парк

	1933 дь.	1934 дь.	1935 дь.	1936 дь.	1937 дь.	1938 дь.	1938 дь. 0/0-де 1933 дь.
	а) Трактордын' тоовы (мун' штук)						
Бастыра тракторлор	210,9	276,4	360,3	422,7	454,5	483,5	229,3
Ол тоодо:							
а) МТС-да тракторлор	123,2	177,3	254,7	328,5	365,8	394,0	319,8
б) Совхозтор ло большту дь.-хоз. предпр. тракторлор .	83,2	95,5	102,1	88,5	84,5	85,0	102,2

	1933 дь.	1934 дь.	1935 дь.	1936 дь.	1937 дь.	1938 дь.	1938 дь. % 1933 дь.
Бастыра тракторлор	3209,2	4462,8	6184,0	7672,4	8385,0	9256,2	288,4
Ол тоодо:							
а) МТС-да тракторлор	1758,1	2753,9	4281,6	5856,0	6679,2	7437,0	423,0
б) Совхозтор ло большту дь.-хоз. предпр. тракторлор	1401,7	1669,5	1861,4	1730,7	1647,5	1751,8	125,0

2) СССР-н' дьуртхозяйствозында комбайндардын' ла ёскёдё
машиналардын' парккы
(дьыл учуна; мун тооло)

	1933 дь.	1934 дь.	1935 дь.	1936 дь.	1937 дь.	1938 дь.	1938 дь. % 1933 дь.
Комбайндар	25,4	32,3	50,3	87,8	128,8	153,5	604,3
Ичинде кюйер двигательдер ле локомобильдер	48,0	60,9	69,1	72,4	77,9	83,8	174,6
Чюмдю ле дьарым чюмдю зер- новой аш согор машиналар	120,3	121,9	120,1	123,7	126,1	130,8	108,7
Грузовой автомобильдер (шт.)	26,6	40,3	63,7	96,2	144,5	195,8	736,1
Легковой автомобильдер (шт.)	3991	5533	7555	7630	8156	9594	240,4

Отчетный ёйдин туркунына бисте машинотракторный станциялардын тоозы 1934 дьылда 2900 единицадан 1938 дьылда 6,350 единицага дьетире ёскёнин бу тоолорго кожып ийер болзо, бу ёйдёги, дьаны техника аайынча бистин дьер иштееринин реконструкциязы—нургулай бюджет калган деп, бу дьетирулер аайынча бюджетгендю деп айдарга кем дьок.

Бистин дьер ижибис дьанысла дьаан ла механизированный болуп турган эмес, дье база тын товарный дьер ижи болуп, база кажыла ёскё орооннын дьер ижинен кёрё, бу ёйдин техниказы-ла тыгыда дьепсенип алган анчадала бийик дьер ижи болуп дьат.

Отчетный ёйдин туркунына зерновой ло технический культураны революциядан озо болгон ёйге дьетирезине алып, тундеп кёрёр болзо, продукциянын ёзюми мындый картина берип дьат:

СССР-да зерновой ло технический культуранын' валовой продукциязы

	Миллиондор центнерлерле						1938 дь. 0/10 1913 дьыл- а кёрө
	1913 дь.	1934 дь.	1935 дь.	1936 дь.	1937 дь.	1938 дь.	
Зерновой	801,0	894,0	901,0	827,3	1202,9	949,9	118,6
Кёбөн (чийлик)	7,4	11,8	17,2	23,9	25,8	26,9	363,5
Кюдели (волокино)	3,3	5,3	5,5	5,8	5,7	5,46	165,5
Сахардын свеклазы	109,0	113,6	162,1	168,3	218,6	166,8	153,0
Сардьу эдер культуралар . .	21,5	36,9	42,7	42,3	51,1	46,6	216,7

Бу таблицада кёргөндө, 1936 дь. ла 1938 дьылдарда кюн чыгышта латюштик чыгыш райондордо куюгек те болгон болзо, 1913 дьылда болгон туюм бийикте болзо, зерновой ло технический культуранын валовой продукциянын ёзюмин 1913 дьылдагызына тундеп кёрзө, отчетный ёйдин туркунына дьайылта дьогынан ёрө ёскөни кёрюнет.

Анчадала соныркагадый сурак колхоз-совхозтордын товарный аш эдип турганы керегинде. Дьарлу статистик нёк. Немчинов, дьуу болор ёйгө дьетири эдип алган 5 миллиард пуд аштан рынокка садып турган товарный ашты бодоп чыгарганы ончозы бир миллиард 300 миллион пудка дьуук болгон, онзы ол тушта иштеген аштын товарный болуп садылып турганы 26 процентке келижет. Нёкёр Немчинов, колхозтын ла совхозтын производствозын дьаан производствого бодоп, темдектезе, 1926—1927 дьылдарда валовой продукциядан 47 процентке дьуук товарный аш болгон, алдынан дьаткан крестьян хозяйстволордын десе дьукле 12 процентке дьуук товарный аш болгон. Керектин бойына чеберинен дьууктап кёргөжин колхоз-совхозтын производствозы 1938 дьылда валовой аштан 40 процент товарный аш берген. Бистин социалистический зерновой хозяйстволор бу дьыл 2 миллиард 300 миллион пудка дьуук товарный ашты божоткодый аргазы бар, чып-чын ол ашты божоткондо, дьуу болор ёйгө дьетири иштеп алып турган товарный ашка кёрө бир миллиард пуд товарный ашты артык берген болуп дьат.

Ондый болордо, колхоз-совхозтордын производствозы берип турган бийик товарный ажы, ороонды ашла дьеткилдеерге башка, чынла дьаан учурлу болуп туры.

Мында колхозтордын ла совхозтордын анылузынын дьажырту башказы болуп турганы бистин ороондо юрен аш проблеманы, айдары дьок дьаан ороонды товарный ашла дьеткил эдип, дьенил ле тюрген дьеткилдеер проблеманы дьенип алган.

Калганчы юч дьылдардын туркунына, дьыл сайын аш беле-теери бисте, бир миллиард 600 миллион пуд аштан тёмён дыабы-забай турган, кезигинде кёдюрилип, темдектезе, 1937 дьылда бир миллиард 800 миллион пудка дьеткенин темдектеер керек, бу бого дьылдын сайын садып алып турган 200 миллион пуд ашты кожып база колхоз садузы айынча канча дьюс миллион пуд са-дылын турган ашты кожып ийгежин, бис колхоз-совхозтын туура божодып турган, ёрёги айдылган товарный аштын тоозын алып турганыбысты темдектеер керек.

Калганчы юч дьылдын туркунына товарный аштын тёзёлгёзи азыйда бистин ороонды азыраачызы болуп турган Украинадан тюндюк ле кюн чыгыш дьаар эмезе РСФСР-га кёчип алганын со-ныркап темдектеер керек. Калганчы 2—3 дьылдар туркунына, Украина дьыл сайын 400 миллион пудка дьуук аш белетеерде, РСФСР-да ол ок дьылдарда, дьыл сайын бир миллиард 100—бир миллиард 200 миллион пудтан товарный аш белетеп турганы дьарт болуп туры.

Аш производстводо керектердин турганы ондый.

Животноводство дьанынан не болуп турганын алар болзо, бу дьурт хозяйствонун ончозынан сондоп калган бёлюги болгон; калганчы дьылдар туркунына адьарулу дьаранып турганы тем-дектелген. Дьылкы ла кой малдын тын тоозын алар болзо, бис революциядан озо ёйгё дьетирезинен сондоп турганыбыс чын, дье уйлар ла чочколордын тын тоозы революциядан озо ёйдёгизине тюндезе—бис акалай бергенибис.

Ол керегинде дьетирулер бу:

СССР-да малдын тын тоозы
(тын тоозы миллиондорло)

	Июль айга							1938 дь. 0/00	
	1916 дь. перепись берегениле	1933	1934	1935	1936	1937	1938 д.	1916 дь. переписке кёрё	1933 дь. кёрё
Дьылкы	35,8	16,6	15,7	15,9	16,6	16,7	17,5	48,9	105,4
Уй мал	60,6	38,4	42,4	49,2	56,7	57,0	63,2	104,3	164,6
Койлор ла эчкилөр	121,2	50,2	51,9	61,1	73,7	81,3	102,5	84,6	204,2
Чочколор	20,9	12,1	17,4	22,5	30,5	22,8	30,6	146,4	252,9

Дьылкы ла кой мал дьанынан сондогоны кыска ёйгё дьогы-лып каларында аланзу дьок.

в) *Товарооборот, транспорт.* Промышленностьын ла дьуртхо-зяйствонун ёзюмиле кожо, ороондо, товарооборот база ёзюп дьат. Государственный ла кооперативный саду розничный саду отчет-ный дьылдарда 25 процентке ёскён. Государственный ла коопе-ративный садунун розничный садуунын обороды 178 процентке ёскён. Колхозно-базарный садунун обороды 112 процентке ёскён.

Ого келиштире таблица бу:

Товардын обороды

	1933 дь.	1934 дь.	1935 дь.	1936 дь.	1937 дь.	1938 дь.	1938 дь. % 1933 дьылга кёре
1. Государственный ла кооперативный садунын розничный саду бёлюкте- ри (магазиндар ла палаткалар) дьыл- дын учына	285355	286236	268713	289473	327361	356930	125,1
2. Государственный ла кооперативный садунын рознич- ный обороды (об- щественный пита- ние кожо) мил- лион салковойлорло	49789,2	61814,7	81712,1	106760,9	125943,2	138574,3	278,3
3. Колхозно-базарный садунын обороды миллион салков . .	11500,0	14000,0	14500,0	15607,2	17799,7	24399,2	212,2
4. Наркомпищепром- нын, НКлегпром- нын, НКтяжпром- нын, НКкаштыг ре- спубликалардын НКместпромдордын Областной садунын базасынын садузы дьыл учында . . .	718	836	1141	1798	1912	1994	277,7

Ороондо товарооборот, транспорттын дьарт ёзюми дьогына кёндюгип болбозы дьарт. Отчетный дьылдар туркунына башка-башка бюджетю ончо транспорттордо, анчадала, темир дьолдордо ло кейле дьюрер транспорттордо груз тартары чып-чын ёскён. Суула дьюрер транспортто груз тартары—ондый ок ёскён, дье дьаан кёдюрюлип, темёндёп турган 1938 дьылда дезе суула дьюрер транспорт груз тартары ёткён дьылдагызына кёре кезектей дьабызай бергени бар болуп дьат.

Ого келижер таблица бу:

Грузтын' обороды

	1933 дь.	1934 дь.	1935 дь.	1936 дь.	1937 дь.	1938 дь.	1938 дь. % 1933 дь. кере
Темир дьолдор (миллиардтар тонно-километр.)	169,5	205,7	258,1	323,4	354,8	369,1	217,7
Суунун ла талай транспортты (миллиард тонно-километр.)	50,2	56,5	68,3	72,3	70,1	66,0	131,5
Гражданский воздушный флот (миллиондор тонно-километр.)	3,1	6,4	9,8	21,9	24,9	31,7	1022,6

1938 дьылда суула дьюрюжер транспорттын бир кезек сондогону 1939 дьылда дьоголтылатавы аланзу дьок болор учурлу.

2. Албатынын материальный ла культурный дьадыны мынан ары ёзёри

Промышленностьтын ла дьуртхозяйствонун ёзюп турган ёзюми албатынын материальный ла культурный дьадынын чынла дьаны ёзюмге экелди.

Эксплоатацияны дьоголтып, албатынын социалистический системалу хозяйствозын тынытканы, иш дьок дьюрери ле ого колбозынду, городто ло деревнеде тербезендеерин дьоголтокону, промышленностьы айдары дьок элбеткени ле ишмекчилердин тоозы юзюк дьок дьаан ёскёни, ишмекчилердин ле колхозчылардын ижи арбынду болоры ёзюп турганы, дьерди колхозторго чактын чакка берип салганы ла колхозторго первоклассный тракторлорды ла дьуртхозяйственный машиналарды берип салганы—бу мынын ончозы, ишмекчи-крестьяндардын материальный дьадынын мынан ары ёзюмине келиштире условиени тёзёгён, бистин орооннын ийде-кючине дьаан учурлу болуп, ишмекчилерге ле крестьяндарга тузалу эдип иштеп турган интеллигенциянын материальный дьадынын дьарандыларына дьетирген.

Эмди эрмек, кажы бир промышленностько ишке кирип алар, иш дьокторды ла деревнеден айрылып келген ачанадан коркуп дьаткан дьурты дьок крестьяндарды дьайнадып ишке алар керегинде эмес. Ондый крестьяндар бистин ороондо удаганынан бери дьок болуп калган. Ол айдары дьок дьакшы, не дезе, ол бистин деревненин аргалу болгонын кёргюзет. Эмди куучын, колхозторго, бистин сурап турганыбыска кюндюлеп биске, ёзюп турган промышленностько дьыл тоозына бюдюн дьарым миллионго дьуук дьинит колхозчыларды берип турзын деп, дьакару берер керегинде, болор керек. Аргалу болуп алган колхозтор, олар дьанынан ондый болыжу дьогынан, бистин промышлен-

ностьты оной ары ёскюрерине кюч болорын билер керек, промышленностьты элбеде ёскюрбезе—массовый керектю тузаланар товарларла крестьяннын ёзюп турган керексигенин дьеткилдеп болбозыбыс. Бистин бу сураганыбысты дьеткилдеерге колхозтордо арга бар, не дезе, колхозтордо бар элбек техника деревнеде кажы бир бёлюк ишчилерди дьайымдап дьат, промышленностько кёчюргежин бу ишчилер, бистин албаты хозяйството дьаан тузаны дьетирер эди.

Отчетный ёй туркунына итогто, ишмекчилердин ле крестьяндардын материальный дьадынын дьарандырганы дьанынан бисте мындый кёргюзюлер бар:

1. Албатынын кирелтези 1933 дьылда 48,5 миллиард салковойдон 1938 дьылда 105,0 миллиард салковойго дьетире ёскён;

2. Ишмекчилер ле служащийлердин тоозы 1933 дьылда 22 миллион ажыра кижиден, 1938 дьылда 28 миллион кижиге дьетире ёскён;

3. Ишмекчилер ле служащийлердин дьылдык дьалынын фонды 34 миллиард 953 миллион салковойдон 96 миллиард 425 миллионго дьетире ёскён;

4. Промышленностьто ишмекчилердин дьылдык орто дьалы 1933 дь. 1513 салковой болгонынан, 1938 дь. 3447 салковойго дьетире ёскён;

5. Колхозтордын кирелтелери 1933 дь. 5 миллиард 661,9 миллион салковойдон, 1937 дь. 14 миллиард 180,1 миллион салковойго дьетире кёдюрюлген;

6. Зерновой райондордо колхозтын бир ёрёкёзине берилип турган аштын орто тоозы 1933 дь. 61 пудтан, 1937 дь. юренди юрен аштын страховой фондын, общественный малдын азырал фондын, зернопоставканы, МТС иштин натуртёлюзин тоого кошпой, тоолозо 144 пудка дьетире ёскён;

7. Социально-культурный керектерге бюджет аайынча государствотонын чыгымы 1933 дь. беш миллиард 839,9 миллион салковойдон, 1938 дь. 35 миллиард 202,5 миллион салковойго ёскён.

Албатынын культурный дьадынын алар болзо, онын ёзюми, албатынын материальный дьадыны кёдюрилип турганыла кожо ээчий барып турган.

Албатынын культурный ёзюмин алар болзо, отчетный ёй чындык культурный революциянын ёйи болгон. СССР албатылардын тилдериле баштапкы, бастыра—кыялтазы дьок юренерин дьюрюмде ёткюрюп, школдор ло бастыра ступендерде юренгилеп тургандардын тоозы, дьаан юредюлю школдор специалисттерди чыгарып турганынын ёзюми, дьаны Советский интеллигенцияны тургузып тыныдары—албатынын культурный ёзюминин бастыра картиназы ондый.

Бу керекке келиштире дьетириүлөр бу:

1) Албатынын' культурный турумынын' кёдюрими

КЕРГЮЗЮЛЕР	Кемдьюниг тоозы	1933/34 дь.	1938/39 дь.	1938/39 дь. %0/0 ле 1933/34 дь.
Школдордо бастыра ступеньдерде юренгилеп тургандардын тоозы	мун' кижил	23814	33965,4	142,6
Ол тоодо:				
Баштамы юредю аайынча	»	17873,5	21288,4	119,1
Орто юредю аайынча (общий ле специальный) . .	»	5482,2	12076,0	220,3
Дьаан юредю аайынча . .	»	458,3	601,0	131,1
СССР-да юренип тургандардын тоозы (кандыйла юредюни кожып)	»	—	47442,1	—
Массовый библиотекалар тоозы	мун'дар	40,3	70,0	173,7
Олордо книгалар тоозы . .	миллиондор	86,0	126,6	147,2
Клубный учреждениялар тоозы	мун'дар	61,1	95,6	156,5
Театрлар тоозы	бир тоозор	587	790	134,6
Кино тургузулар тоозы (узкоплёночныйды кошпой) .	»	27467	30461	110,9
Ол тоодо звуковой	»	498	15202	31 катап
Дьурт дьерде кино тургузулар (узкоплёночный кошпой)	»	17470	18991	108,7
Ол тоодо звукойлор	»	24	6670	278 катап
Газеттердин дьылдык тиражы	миллиондор	4984,6	7092,4	142,3

2) СССР-да 1933—1938 дьылдарда школдор тезёлгёни

Д ы л д а р	Школдордын тоозы		
	Городтордо ло город бюдюлю дьурттарда	Дьурт дьерлерде	БАСТЫРАЗЫ
1933 дь.	326	3261	3587
1934 „	577	3488	4065
1935 „	533	2829	3362
1936 „	1505	4206	5711
1937 „	730	1323	2053
1938 „	583	1246	1829
1933—1938 дьылдарда бастыразы	4254	16353	20607

3) 1933—1938 дьылдарда дьаан юредюлю школдордон дьнит специалисттерди чыгарганы (мундарла)

	1933	1934	1935	1936	1937	1938
СССР-да бастыразы (военный специалисттерди тоого албай)	34,6	49,2	83,7	97,6	104,8	106,7
1. Промышленность ло строительно-нын инженерлери	6,1	14,9	29,6	29,2	27,6	25,2
2. Транспорт ло связтын инженерлери	1,8	4,0	7,6	6,6	7,0	6,1
3. Дьуртхозяйствонун механизациязынын инженерлери, агрономдоры, ветеринарный эмчилери ле зоотехниктери	4,8	6,3	8,8	10,4	11,3	10,6
4. Экономисттер ле юристтер	2,5	2,5	5,0	6,4	5,0	5,7
5. Орто школдордын, рабфактардын, техникумдардын, преподавательдери ле просвещениини ёскёдё ишчилери, ол тоодо искусствонун ишчилери	10,5	7,9	12,5	21,6	31,7	35,7
6. Эмчилер, провизорлор ло физический культуранын ишчилери	4,6	2,5	7,5	9,2	12,3	13,6
7. Ёскё специальностьтор	4,3	11,1	12,7	14,2	9,9	9,8

Бастыра бу культурный дьаан иш болгон шылтуунда, бисте, кёп тоолу, ишмекчи класс, крестьянство, советский служащийлардан чыкан, учы учунан каны, канынан албатынын ортозынан чыкан, эксплуатациянын базынчыгын билбей турган, эксплуататорлорды кёрёр кююни дьок болуп, СССР албатыга чыныла, магыла туарына белен болгон, советский дьаны интеллигенция туулып, тёзёлё ёскён.

Мен бодозом, дьаныдан бу табыла чыкан албатынын, социалистический интеллигенция, бистин ороондо, культурный революциянын эн бир учурлу темдеги.

3. Советский стройды онон ары тынытканы

Отчетный ёйдин учурлу болгонынын бирюзи, ол орооннын ич дьанындагы керектин аайын онон ары тыныдарында, советский стройды онон ары тыныдып турганында.

Онон башка болуп болбос эди. Албаты хозяйстваынын бастыра бёлюктеринде социалистический системаны тургусканы, промышленность ло дьуртхозяйствонун кёдюрюми, колкючиледьаткандардын материальный кемин кёдюргени, албаты массанын культуразын кёдюргени, омордын политический активностьты кёдюргени советский дьанга баштады,—мынын бастыразы Советский дьаннын баштула бюдюрилгени, советский стройды мынан ары тыныдарына дьетирбейнче калбас болды.

Советский обществаынын капиталистический обществодон кандыйла эмдиги ёйдё башказы, ондо ёшту кёрюшпес класстар дьок, эксплуататорский класстар базылган, советский общество болуп турган ишмекчилер, крестьяндар ла интеллигенция нак болгонынын тёзёгёзинде дьуртагылап, иштегилеп дьат. Ол ёйдё, качан

капиталистический обществодо ишмекчилер ле капиталисттер ортодо, крестьяндар ла помещиктер ортодо эптежип болбос тартыжулар ёдюп турарда, ол онын ич дыанында керектин бек болбозына дьетирет, эксплуатация кындыдан дьайымдалган, советский общество ондый противоречиелерди билбейт, классовый удурлашту тартыжудан дьайым ишмекчилердин, крестьяндардын ла интеллигенциянын нак болуп дьаткан картиназы билдирет. Бу бирленгенинен советский общественнын морально-политический бир болгоны, СССР албатынын нак болгоны, советский патриотизм шак ондый кыймыкту ийде кюч элбеп бюткен. Бу ок тэзэгедё, ноябрьда 1936 дьылда дьёлтёп алган, СССР Конституциязы ла орооннын верховный органдарына выборлор дьеткил демократия ла ёткюрери табылгандар.

Орооннын верховный органдарга выборлордын бойын алгажын, олор, бистин ороондо ич дыанында керектин иле кёргюзюп турганы советский общественнын ол бир болгонын ла СССР албатынын бар нак болгонын кёргюскен, дьаркынду демонстрациязы болгон. 1937 дь. декабрь айда СССР Верховный Советке выборлордо, коммунистер ле коммунист эместердин блок учун 90 миллион избирательдерге дьуук юн бергендер, эмезе 98,6 процент турушкан, 1938 дь. июньда Союзный республикалардын Верховный Советтерине выборлордо, коммунистер ле коммунист эместердин блок учун 92 миллион избирательдер юн бергендер, эмезе юн берерине бастыра турушкандардан 99,4 процент.

Советский стройдын бек болгонынын тэзэгёзи ле советский дыаннын тюгенбес кючи шак мында.

Бу качан дьуу болгодый болзо, бистин черюнин тыл ла фронт олордын бир тюней ле ич дыанында бир болгоны—кажыла ёскё ороонго кёрё бек, оны гран ары дыанындагы дьуу табару эдерге сююп тургандар сананарга керек болгон.

Гран ары дыанында прессалардын кажы бир деятельдери, советский организацияларды Троцкий, Зиновьев, Каменев, Якир, Тухачевский, Розенгольц ла Бухарин ёскёдё дьескимчилерден, шпиондордон, кижин ёлтюречилерден ле каршучылардан арутаганы Советский стройды „шалтрадып“, ого „дьайраду“ эти деп калырап турулар. Бу кей калырашты шоодорго келишкедий. Советский организацияны каршулу ла ёшту элементтерден арутары советский стройды канайып коомыйтыдып дьайрадатын болотон? Гран ары дыаныла колбулу, ёскё орооннын бийичектери алдында дьабыс бажыар кул санаа ёзёк буурына ёдюп калган, олорго шпионский иш ёткюрерге белен троцкистско-бухаринский шпиондордын, кижин ёлтюречилердин база каршучылардын дьуунтылары-капиталдын кындызынан дьайым советский граждандардын калганчызында гран ары дыанында кандый да дьаан дьамыга турган, капиталистический кулдын бюркюзин дьюктенип турган бийичектен тын—бийик турганын билбей турган, садудын ачулу бандаларынын дьуунтылары кемге керек, олор албатыга кандый баа болор, кемди олор „дьайрадар“? 1937 дьылда Тухачевскийды, Якирды, Уборевичты ла ёскёдё шилемирлерди адар

эди, дьаргылаган. Онын кийинде СССР Верховный Советке выборлор болды. Выборлор Советский дьанга, юн берип голосованияда турушкандардан 98,6 процент берди. 1938 дьылдын баштапкызында Розенгольцы, Рыковты, Бухаринды ла ёскёдё шилемирлерди адар эди дьаргылаган. Онын кийинде Союзный республикалардын Верховный Советтерине выборлор болды. Выборлор Советский дьанга, колкёдюрюде турушкандардан 99,4 процент берди. Анайтканда, „дьайрадылып каларынын“ кёрюнип турган темдеги кайда, бу „дьайрадылары“ выборлордын результатадына не бойынын дьедимин дьетирбеген?

Ёскё орооннын бу калырууштарын угуп, шпиондорды, кижилтюреечилерди ле каршучыларды дьайымда артызып, ологор каршу эдерге, кижилтюрерине ле шпионить эдерге чаптык этпей турган болзо, ол тушта советский организациялар байала айдарыда дьок, бек, турумду болор эди деп, шююлтеге келгедий. (Катжы). Шпиондорды, кижилтюреечилерди, каршучыларды албанла коруп турган бу господалар бойлоры баштарыла кожо бойлорын сюреекэй эрте кёргюзе берип турган эмес пе?

Советский организацияларды шпиондордон, кижилтюреечилерден, каршучылардан арутаары бу организацияларды тыныдар деп, оны чын тынытканына экелген деп, айтса ол торт чын болбос по?

Хасан кёл дьанындагы события не керегин айдат, советский организацияларды шпиондордон ло каршучылардан арутаары, ол, Советский организацияларды тыныдарынын чындыкту аргазы болгон эмес пе?

* * *

Ич дьанында политикада партиянын задачалары:

1. Бистин промышленностьын ёзюмин; трудтын производительнозынын ёзюмин онон ары кёнюктире ёскюрюп, производствонын техниказын дьангырта ёскюрюп, качан капиталистический озочыл орсондорды производствонын техниказында ла промышленностьын ёзюминин тебюзинде акалай барган сонгында, ологорды экономический дьанынан була дьуук 10—15 дьылдарда акалай барары.

2. Була дьууктай 3—4 дьылдар туркунына юрен ашты дьыл тоозына орто урожайла бир гектардан 12—13 центнер алар эди дьыл сайын 8 миллиард пуд аш алар эди технический культуранын производствозын орто бодолголо 30—35 процентке кёдюрюп, кой ло чочко малды эки катап, дьоон уй малды—40 процентке, дьылкы малды—35 процентке кёдюрюп, дьерижин ле мал ижин там кёдюрерин кёнюктире ёткюрери.

3. Ишмекчилердин, крестьяндардын, интеллигенциянын дьадынынын материальный ла культурный кемин там дьарандыраарын ёткюрер.

4. Бистин социалистический Конституцияны дьюрюмде кыйбай ёткюрер орооннын политический дьюрюминин демократиязын учына дьетире тыныдып, советский обществонын морально-поли-

тический бир болгонын ла ишмекчилердин, крестьяндардын, интеллигенциянын нак болгонын тыныдар, СССР албатынын нак болгонын айдары дьок тыныдып, советский патриотизмды ёскюрюп, культивировать эдер.

5. Капиталисттер курчай турганын ундубай, ёскё орооннын разведказы бистин ороонго шпиондорды, кижиле ёлтюреечилерди, каршучылдарды ийип турарын ундыбай, оны эске алынып, бистин социалистический разведканы тыныдып, албатынын ёштюлерин коскорып, оодо согып, дьок эдерине ого тудушла болужып турар.

III

ВКП(б)-ны онон ары тыныдары

Политический линия дыанынан ла кюнине ле практический иш аайынча отчетный ёй бистин партиянын генеральный дьолы бюткюл дыенип алганынын ёйи болгон. (*Экиндио, узак колчабыжу*).

Социалистический системаны албатынын бастыра хозяйствозында тургусканы, дыагы техника тезёлгёзиле промышленностьы ла дьер ижин учына дьети реконструкциязын бюдюрени, промышленностьын экинчи бешдылдык планы ёйинен озо бюдюрюп, юрен ашты дыл тоозына дьети миллиард пудка дьети бере эди кёдюрюп, тербезендю ле иш дьок болгонын дьок эдери ле албатынын материальный ла культурный кемин кёдюрени, бистин партиянын политиказы чын болгонын, онын, руководствозынын чын болгонын кёргюзюп турган тёс дыенюлерондый.

Бистин партиянын генеральный линиязынын кандыйла ёштюлери „сол“ дыанына ла „он“ дыанына чыгачылар ондогы кандыйла троцкистско-пятаковский ле бухаринско-рыковский куулгандар бу дыаан дыенюлер алдында болчокторло тыдынып, бойларынын неме болбой барган „платформазын“ дыажырып, дыажырту дьерге барарга аргалу болдылар. Олор албатынын кюнине багар тидими дьок болуп, меншевиктерле, эсерлерле, фашистарла бир болуп аларын ёскё орооннын разведказына дыакшы кёрюнюп, олорго тузалу болорго шпионго дыалданып, Советский Союзтын ёштюлерине болыжып, бистин ороонды ооктоп, ондо капиталдын кулун тургузарын артыксынгандар.

Онон албатынын ёштюлери болуп алган, бистин партиянын дьолынын ёштюлеринин магы дьок учы шак ондый.

Албатынын ёштюлерин дыоткондоп салала, партийный ла советский организацияларды перерожденецтерден арутап салып, партия бойынын политический ле организационный ижинде онон до кёбинче бир дыаныс болуп, ол Тёс Комитетти кюреелей онон тыныда бириккен боло берген. (*Экиндио колчабыжу. Бастыра делегаттар бут бажына туруп, докладчикти приветствовать эттилер, Кыйгылар: „Нёкёр Сталинга ура! Нёкёр Сталин эзендик болзын! Бистин партиянын ТК-ди эзендик болзын! Ура!“*).

Партиянын ич дыанындагы джорюмининг ёзюми керегинде, онын отчетный ёйгё организационный ла пропагандистский ижи керегинде чокум дьетирулерди адыарып кёрёлдёр.

1. Партиянын составын дыарандырап керектер.
Организацияларды ооктогоны. Башчы органдарды тёмёнги ишке дьууктатканы

Отчетный ёй туркунына партияны ла онын башчы органдарды тыныдарын эн баштап эки дьолло бюдюрген: партиянын составынан ижемчизи дьок болгондорды дьайладып, талдамаларды талдап аларын башкарар дьолло, база организацияны оокторыла, олордын кемдюзин астадып ла башчы органдарды тёмёндёй иштерге чынла оперативный башкарарына дьууктадып алар дьолло ёткён.

Партиянын XVII-чи Съездине партиянын члендери 1.874.488 киж и тоололгон. Бу тооны, алдында болгон партиянын XVI-чы съездине партиянын члендери тоозыла тюндеп кёрёр болзо, ол тушта партиянын XVI чы съездине XVII чы съездине дьетири партияга дыаныдан 600 мун члендер кожылган. 1930—1933 дьылдар тужында партияга ондый массовый кожылта киргени ол дыакшы эмес, кююнге келишпес болгонын, партия эске алынбаска болбогон. Партия, онын рядтарына дыанысла ак чекле берингендер кирип турган эмес, дье учуралла болгон улус, база партиянын маанызын бойынын ла керектю тузазына тузаланарга кичееп турган карьеристерде кирип турганын билген. Партия, дыанысла бойынын члендеринин тоозыла кючтю болгон эмес, дье эн баштап, олордын чындыйларыла кючтю болгонын билбескеде болбогон. Онон улам партиянын составын регулировать эдеринин сурагы турды. Партиянын члендеринин ле кандидаттарынын, 1933 дьылда башталган чистканы онон ары ёткюрер деп, дьёп чыгарылган, ол чын 1935 дьылдын майга дьетири ёткён. Онон ары, партияга дыаныдан члендер аларын токтодор эткен, оны чын, 1936 дьылдын сентябрьга дьуук, албас эди ёткюрген. Партияга дыаныдан члендер аларын 1936 дьылдын I-кы ноябрьдала дыанырта тургускан. Онон ары нёк. Кировты казырланып ёлтюренинен улам партияда аланзылу элементтер бары ас эмес деп, кёргозилерде, партийный документтерди шиндеп, кёрёри ле солырын ёткюрер деп, тургузылган, олордын кажызында болзо, 1936 дьылдын сентябрь айга бюдюрюп божоткон. Партияга дыаныдан члендерди ле кандидаттарды алары дыанысла онын кийинде ачылган. Бастыра бу иштер шылтузында, партия, бойынын рядтарын учуралла болгон пассивный, карьеристский ле ёскёдё кёндюре ёштю элементтерден арутап, чын бек турумду ла беринген улусты талдап аларына дьединген. Чистка кату дыастыралар дьок ёткюрилген деп, айдарга болбос. Чынын алып кёргёжин, дыастыралар ажындыра бодоорынан да кёп болуп калган болтыр. Бис эмди массовый чистка методты тузаланбазыбыс дьарт. Дье 1933—1936 дь. дь. чистка кандыйда болзо керектю болгон, ол кёп нургулай тузазын дьетирген. Эмдиги XVIII-чи съездке партиянын

члендери тоозын 1600 мун члендер эдип экелген, ол эмезе, XVII съездте болгонына кѳрѳ, 270 мун члендерине ас. Дье мында бирде дьяман дьок. Ойто кайра, бу-дьякшы дьянына, не дезе, партия бойын дьямандардан арутап турганыла тыныдынып дьат. Партия эмди бойынын члендери тоозыла бир кезек ас, дье чындый дьянынан ол артык.

Бу дьединген дьяан дьеню.

Партийный башкаруны тѳмѳндѳй турган ишке дьууктада, кюнюн ле дьярандыары аайынча, оны онон ары чындалта тургузар эдип алар болзо, ол тушта партийный организацияны ооктооры олордын кемдьюзин кичинектедери, бу организацияларга партийный органдарга башкаруны дьенилтип аларга эн дьякшы арга деп, руководством бойын чын, тюрю, оперативный эдип алар шююлтеге келген. Организацияларды ооктооры, Наркоматтарла, база онойдо ок административно территориальный организациялар дьолыла ол эмезе, союзный республикалар, крайлар, областьтар, райондор база ѳскѳдѳ дьолдорло ѳткѳн. Дьярадып алган мероприятие аайынча бис эмди 7 союзный республикалар ордына 11 Союзный республикалу, СССР 14 наркоматтар ордына 34 наркомату, 70 крайлар ла областьтар ордына 110 крайлар ла областьтарлу, городской ло дьурттардын 2.559 райондор ордына—3.815. Оныла коштой, партиянын руководящий органы системада ВКП(б) ТК баштаган 11-тѳс комиттер, 6 краевой комиттетер, 104 областной комиттеттер, 30 окружной комиттеттер, 212 общегородской комиттеттер, 336 городской районный комиттеттер, 3.479 дьуртдьерде районный комиттеттер ле 11060 баштамы парторганизациялар, бар болды.

Организацияларды ооктоор керек эм божогон деп, айдарга дьярабас. Дье кандыйда болзо, ооктооры там ырада баргадый. Дье кандыйда болгон болзо, партиянын руководствомын кюнюн ле дьярандыарына, база онойдо ок руководствомы бойын тѳмѳндѳй чокум ишке дьууктадарына, дьякшы тузазын берген. Мен, организацияны ооктогон керек руководящий ишке дьюстен ле муннан дьяны улусты тургузарын дьеткилдегени керегинде, айтпай турум.

Бу база дьяан дьеню.

2. Кадрлар талдап алары, оlorды ѳрѳлѳдѳри ле дьеринде тургузары

Партиянын составын регулировать эдери ле башкару органдарды дьябыстагы чокумду ишке дьууктадары партияны ла онын башкарузын там тыныдарынын сок дьяныс средствозы болбогон, база болордо аргазы дьок болгон. Партияны тыныдарынын онон башка средствозы, отчетный ѳйдѳ, кадрларла ишти тазылынан дьярандырганы, кадрлар талдап алары, оlorды ѳрѳлѳдѳри, оlorды дьерлерине тургузары, оlorды иште шяндеер керекти дьярандыары болгон.

Партиянын кадрлары —ол партиянын командный составы, бистинг партия дьянда турган керегинде—олор государственный башкаручы органдарда командный состав болуп дьат. Практикада

ченелген, чике политический дьол бюдюрген сонунда партиянын кадрлары партийный ла государственный башкарунын дьенюлюккючү болуп дьат. Чике политический. дьолду болоры—ол эн баштапкы, эн дьаан керек. Дье ондыйда болзо, ол дьедикпес.

Чике политический дьол декларацияга керек эмес, дьюрюмге ёткюрерине керек. Дье чике политический дьолды дьюрюмге ёткюрерине, партиянын политический дьолын билер, оны, бойынын дьолын чылап бойына алынар, оны дьюрюмге ёткюрерине белен оны практикада бюдюрерин билер, онын учун карууна турарына, оны коруурына, онын учун тартыжарына эл-аргалу кадрлар керек, улус керек. Онызы дьогына чике политический дьолчаазында артып калар аялгалу.

Шак мында кадрларды чике талдап алары, кадрларды ёскюрери, дьаны улусты ёрёлёдёри, кадрларды дьерлерине чике тургузары, оморды бюдюрген ижинен шиндеп кёрёри керегинде сурак туруп дьат.

Кадрларды чындык талдап алары ол не?

Кадрларды чике талдап алары, бойына замдар ла помдор дьууп алала, канцеляриени дьазап, онон дьюзюн-дьююр дьакарулар чыгарары эмес. (*Каткы*). Ол-бойынын дьаныла дьарабас тузаланып, ондорло, дьюстерле улусты эш кереги дьок бир дьерден база бир дьерге, онон, ойто кёчюрүп, учы дьок „реорганизация“ ёткюрери эмес. (*Каткы*).

Кадрларды чике талдап алары мындый билдирлю:

Баштапкызында, кадрларды партиянын ла государствонын алтын фонды чылап баалап, оморды кереестеп, оморго кююнзек болоры.

Ёкинчизинде, кадрларды билери, кажыла кадровый ишчинин дьедикпестерин ле дьакшы дьарамыктузын билери, ишчинин эп аргазы кандый иште дьакшы дьарап дьарангадыйын билери.

Ючюнчизинде, кадрларды кичеemelдю ёскюрери, кажыла ёзип турган ишчиге ёрё кёдюрюлерге болыжары, ондый ишчилерле чыдамыр „берижерге“ ёй кысканбай, омордын ёзюмин тюргендери.

Тёртинчизинде, дьаны, дьийт кадрларды, эски ордына узак тургуспай, оморго ачыырга бербей, ёйинде, дьалтамыр дьок ёрёлёдёри:

Бежинчизинде, ишчилерди посторго, кажыла ишчи бойын ордында бодонор эдип, кажыла ишчи анылу бойынын кячествозыла кандый иште бистин обций керекке эн кёп туза дьетирер эп аргалу болгоны аайынча, кадрларды дьерлерине тургузар иштин обций аялгазы, кадрларды дьерлерине тургузарын, керектерге ол политический дьолды бюдюрерине, амадап турган некелтеге дьарамыкту эдип тургузары.

Мында дьаны дьийт кадрларды дьалтамыр дьок, бойынын ёйинде ёрёлёдёри керегинде сурак анчадала билдирлю. Бистин улуста эмди тура бу суракты дьеткил, дьарт билип турганы дьок деп, бодоп турум. Улусты талдап аларда эн озолодо азыдагы кадрларга кёстёёр деп, кезиктери шюют. Ёкинчилери, ойто

кайра, тѣс аайынча дьиит кадрларды кѣстѣер деп шюют. Булардын кажызы да дъазып туру деп, меге кѣрюнет. Азийдагы кадрлар партияга ла государствога дъаан байлык болуп турганы чын. Олордо, дьиит кадрларда дъок немелер бар, башкарунын дъаан ченемели, марксистско-ленинский принципиальный кадыру керекти билери, ориентировканын кючи. Дъе баштапкыда, азийдагы кадрлар качанда болзо ас болот, олор природанын естественный законларынын кючиле стройдон чыгарын эмештен баштайт. Экинчизинде, азийдагы кадрлардын бир бѣлюги озогыга дъюткюп кѣрѣрине, озогыга, бадаларга эскиргенге бадаларга, дъюрюмде; дъаныны адыарбаска кююн бар болот. Онызы дъаныны сезерин дъылытканы деп адалат. Бу сюрекей дъаан, коркудулу, дъедикпес. Дьиит кадрларды алгажын, олордо, азийгы кадрлардый билетен, ондый ченемел, таскамыр, керекти билери ле ориентировка кючи дъок. Дъе дьиит кадрлар, баштапкызында сюрекей кѣп дъаны, экинчизинде, олор дьиит, олорго ылтам стройдон чыгарына эмди тура коркуду дъок, ючюнчизинде, олордо дъанынын сескири-кажыла большевиктин баалу качествазы артыгынча бар, база тѣртинчизинде, олор анча крезине тюрген ѣскилен, просвещатся эткилен, анча крезине тюрген бийиктеп, каргандарга дъедип, коштой туруп, олорго дъарамыкту солу болор ѣй узак эмес артты. Айдарда, задача, эмезе азийгы эмезе дьиит кадрларга ориентироватся эдеринде эмес, дъе азийдагы ла дьиит кадрларды партийный ла государственный башкару иштин общий оркестрине бириктирер ле келиштирер чике дъолло барарында болуп дъат. (*Узак колчабу*).

Шак ондый учун дьиит кадрларды башкараачы постторго бойынын ѣйинде дъалтамчы дъок ѣрѣ кѣдюрер учурлу.

Отчетный ѣйдѣ партийный башкарууны тыныдары керегинде партиянын дъединген дъаан дъенюлеринин бирюзи, ол тѣмѣн дъабыстан ѣрѣгизине дъетире кадрларды талдап аларында алдындагыла дьиит ишчилерди бириктирер чокумду дъолды дъенюлю ѣткюргенинде.

Партиянын Тѣс комитедине бар дъетириулерле отчетный ѣй туркунына партия государственный ла партийный линияда башкарту постторго 500 муннан артык партийный ла партияга биритип турган дьиит большевиктерди ѣрѣлѣдип алганы кѣрюнет, олордон 20 процент артыгынча юй улус.

Эмди задача неден турат?

Эмди задача, кадрларды алтыгызынан юстюгизине дъетире талдап алар керекти бастыра дъаныс колго алып, оны керектю, научный, большевистский бийикке кѣдиреринде.

Онын керегинде кадрларды танып билерин, ѣрѣлѣдѣрин ле талдап аларын башка башка отделдерге ле секторлорго ооктойтонын токтодып, оны дъаныс дъерге бириктирер керек.

Ондый дьер ВКП(б) Тѣс Комитединин составында кадрлар башкартузы ла кажыла республиканский, краевой ла областной парторганизацияларда ого келишкен кадрлар отделдери болор учурлу.

3. Партийный пропаганда. Партиянын члендеринин ле партийный кадрлардын марксистско-ленинский воспитаниези

Партийный иштин база бар, сюрекей билдирюлюе сюрекей карулу ижи бар, онын дьолыла отчетный ёйдё партияны ла онын башкару органдарын тыныдарын бюдюрген,—ол сёсле база печатла ёткюрген партийный пропаганда ла агитация, партиянын члендерин ле партиянын кадрларын марксизм-ленинизм санаолу эдип воспитывать эдери аайынча иш, партиянын ла онын ишчилеринин политический ле теоретический турумын кёдюрери аайынча иш болуп дьат.

Партийный пропаганданын дьаан учурлу керектери керегинде ле бистин ишчилерди марксистско-ленинский санаалу эдип воспитывать эдер керектер керегинде, айдарга керектю де болот эмешпе. Мен дьанысла партийный аппаратта ишчилерди алып турган эмезим. Мен онойып ок комсомольский, профсоюзный, сааду кооперативный, хозяйственный, советский, просвещенский, военный ла ёскёде организациялардын ишчилерин алып дьадым. Партиянын составын ла башкаручы органдарды дьабыстай ишке дьууктада, аайлу башту эдип тургузып алар керектерди дьакшы тургузып аларга, кадрларды таап турар, оорды талдап алар, оорды келиштире тургузып турар керектерди дьакшы тургузып та алгадый; бу тужунда бистин партийный пропаганда аксаары башталып, бистин кадрлардын марксистско-ленинский воспитаниезинин керектери уядаары башталгажын, бу кадрлардын политический ле теоретический тендежерин ёрё кёдюрер керегинде бистин ижибис уяндагажын, кадрлар бойлоры десе, бого колбой бистин ичкери аргалу керектерибисти соныркары токтоп, бистин керекте, рибистин чикезин билип алары токтоп ишюлтези дьок, сокорюстюртин берген дьакылтаны механический бюдюрип турган болзо,—ол тушта бистин государственный ла партийный ижибис ончозы уядаар учурлу.

Государственный ла партийный кандыйла иштин бёлюгинде ишчилердин политический турумы ла марксистско-ленинский сознательнозы канчала керек бийик болзо, анча ок крезине иш бойы бийик ле арбынду, иштин результады анча ок бийик тузалу болор, база ойто кайра—ишчилердин политический турумы ла марксистско-ленинский сознательнозы канчала керек дьабыс болзо, иштердин юзюлери ле ойылып туюжери анча ок крезине болгодый болор, анча ок крезине ишчилер бойлоры эткир дьуучылар болуп ёскёлёнёри ле такый кёрюнечыгары болгодый болор, оордын дьамандай ёскёлёнёри онойып ок болгодый болор. Иштин бастыра бёлюктеринде бистин кадрларды, бис оорды ич бойында ла международный керектердин аялгазын дьайым билип алгадый эдип, политический ондый керекке таскадып, идеологический белетеп алган болзобыс, бис, оорды марксист-ленинец эдип дьеткил юредип, ороонды башкараар суракты дьаан дьастыразы дьогынан бюдюргедий аргалу эдип алган болзобыс,—бис бастыра сурактардын он юлюден тогузын качан ок бюдюрюп

салган деп бодоорына тѣзѣгѣлю болор деп, бюдюнгендий айдар-га келижер. Бу задачаны бис эрмек дьоктон бюдюрп аларыбыс, оны бюдюрп аларга бастыра керектю средстволор ло аргалар дѣзе бисте бар.

Дьиит кадрларды чыдадып таскадары наука ла техниканын башка бѣлюктеринде онын специальнозы аайынча бисте тудуш иште болуп дьат. Онызы керектю де, амадуга дьараарда. Специалист-медик, физиканын эмезе ботаниканын специалисттери болоры эмезе ойто кайра болоры керек дьок. Дье науканын бир бѣлюги бар, оны науканын бастыра бѣлюктеринде, большевиктер кыялта дьоктон, билер учурлу—ол общество керегинде, обществонын ѣзюмдеринин закондоры керегинде пролетарский революциянын ѣзюминин закондоры керегинде, коммунизмнын дьеню-лери керегинде марксистско-ленинский наука болуп дьат. Бойын ленинец эдип аданып, дье бойынын специальнозында отуруп, айдар болзо, математикада, ботаникада эмезе химияда отуруп, оной ары бойынын спейиальнозында нениде кѣрбѣй отурган болзо, оморды чынла ленинец кижѣ деп бодоорго болбос.

Дьанысла онын сююп турган науканын бѣлюгин сююп турган специалист-ленинец болор учуры дьок, ол ого кожо политик-общественник болор учурлу, бойынын аялгазын соныркап турар, обществонын ѣзюм закондорыла таныш, бу закондорды тузаланарын билер, орооннын политический башкаруларына эркин туружарына кичеенип турган кижѣ болор учурлу. Бу большевик-специалисттерге кожылта нагрузка болор болбой кайсын. Дье ол ондый, учында тузалу нагрузка болор.

Партийный пропаганданын задачазы, кадрларды марксистско-ленинский эдип воспитывать эдер задача неден турган дѣзе, иштин бастыра бѣлюктеринде бистин кадрларга обществонын ѣзюмдеринин закондоры керегинде марксистско-ленинский науканы билип аларына болыжары болуп дьат.

Пропаганда керегин дьарандылары ла кадрлардын марксистско-ленинский воспитаниезин дьарандылары керегинде сурак, дьюзюн областьтардын парторганизацияларынын пропагандисттары кожо, ВКП(б) ТК сентябрьда 1938 дь. „ВКП(б) историязынын кыска курсы“ дьарыкка чыгарыла чотолгон болгон „ВКП(б) историязынын кыска курсы“ дьарыкка чыгары бистин ороондо марксистско-ленинский пропаганданын дьаны мергезин баштап дьатканын тургускан. Бу иштерден улам „ВКП(б) историязынын кыска курсы“ чыгарарына коштой „партийный пропаганданы тургузар керегинде“, ВКП(б) ТК постановлениезин дьарлаган.

Бу постановленинин аайынча 1937 дьылда ВКП(б) ТК мартовский пленумнын „партийный иштин дьедикпестери керегинде“ дьарлу решениезин кѣрюп, ВКП(б) партийный пропаганда дьангдан дьедикпестерди дьогылтар керегинде ле партиянын члендерин ле партийный кадрларды марксистско-ленинский эдип воспитывать эдер керектерди дьарандыарга мындый иштер темдектеген:

1. Партийный пропаганданын ла агитациянын керектерин бир дьерге тургузып, пропаганданын ла агитациянын бөлүктөрүн бириктирип, печаттын бөлүгүн ВКП(б) ТК составында пропаган-данын ла агитациянын бир управлениеги эдип, ого келиштире кажыла республиканский, краевой ло областной парторганиза-циялардын составында пропаганданын ла агитациянын бөлүгүн тѳзѳп алар;

2. Пропаганданын кружокто иштеер системазын ѳйинен ѳт-кюрерин дѳастыра деп билинип, марксизм-ленинизмнын тѳзѳгѳзүн партиянын члендери алдынан бойлоры юренир метод дѳарамыкту болор деп бодоп, партиянын кичеemelинде печаттын пропаган-дазын ла пропаганданын лекционный системазын тѳзѳерин тур-гузып алар;

3. Кажыла областьтын тѳс дѳерлеринде, бистин кадрларды дѳабыстай звенолорго катап белетеерге бир дѳылдын курсын тѳ-зѳер;

4. Бистин орооннын бир канча тѳс дѳерлеринде, бистин кадр-ларды ортон звеного белетеер эки дѳылдын ленинский школын тѳзѳер;

5. ВКП(б) ТК бойында, партиянын квалифицированный теорети-ческий кадрларды белетеерге 3 дѳылдын курсы болгодый марк-сизм-ленинизмнын дѳаан школын тѳзѳер;

6. Бистин орооннын бир тѳс дѳерлеринде, пропагандисттарды ла газеттин ишчилерин катап белетеп турар, бир дѳылдын кур-сын тѳзѳер;

7. Марксизм-ленинизмнын эн бийик школында Вузда марксизм-ленинизм преподавательдерди катап белетеп турар алты айдын курсын тѳзѳер;

Бу качан ок ѳткюрюлип турган, дѳе дѳеткилинче толо бютк-елек мероприятияларды бюдюрери, бойынын маккатылу кайра дѳедимин берерине араайлабазы, аланзу дѳок.

4. Теориянын бир кезек сурактары

Бистин пропагандистский ле идеологический иштин дѳедик-пестеринин тоозына теориянын бир кезек сурактарында бистин нѳкѳрлѳрдин ортодо дѳеткил дѳарт эмес практический дѳаан уч-урлу болуп турган, бу сурактарда бир кезек аайы бажы дѳок бар болгонын кожорго керек. Мен бастыра государство керегин-де, анчадала бистин социалистический государство керегинде су-ракты ла бистин советский интеллигенция керегинде суракты кѳ-рип турум.

Кезигинде сурайдылар: „Эксплуататорский класстар бисте дѳогылтылган, ороондо ѳшту класстар дѳок, ороондо дѳаба баска-дый неме кѳп дѳок, айдарда, государство эмди керек дѳок, ол ѳлѳр учурлу, ненин учун бис, бистин социалистический государство ѳлѳрине болушпай турубыс, ненин учун бис оны дѳогылтарына кичеebей турубыс, бу государство бастыра дѳок-бюрюнди чыгара чачар ѳй дѳеткен эмес пе?“.

Эмезе база: „бисте эксплуататорский класстар эмди дьогылтылды, социализм кѣп нургулай бисте бютти, бис коммунизмга бараады-быс государство керегинде маркстын юредюзинде дезе, коммунизм тушта кандыйда государство дьок болор учурлу деп айдылат, бис ненин учун бистин социалистический государствоны дьогылтарына арга бюдюрбей турубыс, государствоны дьебренин музейине берер ѳй келген эмес пе?“

Бу сурактар, олордын авторлоры Маркс ла Энгельстин государство керегинде юредюзинин кезик аялгаларын дьякшы кююнзеп юренглеп алганын керелейт. Дье олор, бу нѣкѣрлѣр, ол юредюзинин учурын билип албаганын, ол юредюзинин кезик анылу аялгаларын кандый исторический условияда бюткенин дьяртап албагандарын, анчадала, бу ѳйдѣги международный аялганы билип албаганын, капиталистический курчу барын адьярбаганын ла онын чыгып турган коркудулар социализм ороонго дьеткерлю факт болгонын кѣрбѣгѣни. Бу сурактарда дьянысла капиталистический курчу барын керекке бодобой ѳдюп турганы эмес. Бу сурактарда бистин ороонго шпиондорды, кижѣ ѳлтюречилерди, каршучыларды ийип, ого военный табару эдер ѳйди дьязап аларга, кичеенип турган буржуазный государстволордын ла олордын органдарынын ролын ла учурын керекке бодобой ѳдюп турганы билдирет, база онойып ок социализм ороонды тыш дьянындагы табарудан коруурга кыялта дьок керектю, бистин социалистический государствонун, онын военный, карательный, разведывательный органдарынын ролын ла учурын керекке бодобозы билдирет. Бу мынайып керекке бодобозында дьянысла ѳрѣ айдылган нѣкѣрлѣр килинчектю эмес. Ондо бис бастыра большевиктер де кезикте килинчектю; Троцкисттердин ле бухаринецтердин башчылары, материалдардан кѣрюнгениле, ѳскѣ ороондордын разведкаларында шпион болуп, Октябрьский революциянын баштапкы кюндеринен ала турглап, заговорщический иш ѳткюргендерди, бис ол кайракандардын шпионский ле заговорщический ижи керегинде дьюкле калганчы ѳйдѣ, 1937—1938 дьылдарда билип алганыбыс, кайкамчылу эмес пе? Бу дьяан керекти бис канайып болгободыбыс? Бу дьястыраны канайып дьяртаар? Бу суракка мынайып кару бердилер: бу улус онойып дьябызай тюжер деп бис сананбадыбыс. Дье бу дьяртаганы эмес, анчадала актанганы эмес, дьястырган темдек, темдекле бойы артып дьат. Ондый дьясканды неле дьяртаар. Бу дьясканды улустын уяныла, олордын кѣѳрѣмиле, турумы дьогыла тузаланып, олорды бойынын шпионский шююниле буудап, олорло советский государствонун органдарын курчап аларга кичееген, бисти эбиреде турган буржуазный государстволордын механизмын ла разведывательный органдарынын кючин ле учурын керекке бодобозыла дьярталат. Ол, бистин социалистический государствонун механизмын ла разведказынын ондый ролын ла учурын, ол разведканы керекке бодобозыла, советский государстводо разведка—оок, калас неме деп, советский разведканы ла Советский государствоны дьуук ѳйде дьебренин музейине бергедий болор деп калырууштарла дьярталат.

Бу мынайып керекке бодобозы бисте неден улам табылды?

Ол марксизмнын государство керегинде юредюзининг кезик
общий положениелериле дьетири иштелбегенинен ле бюткюл эмес
болгонунан табылды. Онын дьайылганы, бисте теоретический об-
общение эдерине бай материал бергедий государственный иштин
практический дьирме дьыл ченемели барда болзо, бисте бу тео-
ретический дьедикпести кююниле дьенюлю толтыргады арга
болгондо болзо, бис государственной теория дьанынан суракта дьа-
рабас амырзынганыбыстан улам болуп дьат. Марксизмнын тео-
риязы ошон ары бюдюре иштеер учурлу, орус марксистардын
теоретический обязанностьтары керегинде Лениннин учурлу дьа-
карузын бис ундуганыбыстан, онын керегинде Лениннин айтканы бу:

„Бис ончобыс Маркстын теориязын дьеткил бюткен, оо
тийбес неме деп кёрбей дьадыбыс; бистин билип, бюткенибис
башка социалистер дьюрюмнен артпаса турган болзо, оло
онон ары кажыла дьанына апарар учурлу, науканын дьюкле
краеугольный таштарын ол салды. Бистин шуюп турганы-
бысла, орус социалистерге Маркстын теориязын танынан кен
иштеп алары, анчадала башкарар положениелер берип дьат,
ол Англияда, Франциядагызынан башка, Францияда, Герма-
ниядагызынан башка, Германияда, Россиядагызынан башка ёт-
кюрюлип дьат“... (Ленин, т. II, стр. 492).

Социалистический государство развитияы керегинде теорияга
Энгельстин берген классический формулазын темдекке алза:

„Качан бактыра тударга керек болгодый, общественный
класстар дьок, качан бир класс база бир классты бийлейтени
дьок болзо, бу ёйдёги производствонун анархиязына тазылда-
ган, дьюрюм учун тартыжу дьок болзо, ошон улам табылып
турган табарулар ла албандар дьоголзо, ол тушта дьаба базып
турарга неме дьок болор, ол тушта бу ёйдё бар болуп турган
государственный дьан керек болоры дьогылар. Государство
бастыра общественнын чын представители болор баштапкы акт
средство производстволорды общественный собственностько
кёчюрери, онын государство болуп, калганчы чын дьаны-
нан действиязы болор. Государственный дьанг общественный
отношениелерге кирижери эмештен керек дьок болоберер,
бойы бойыла дьогылып калар. Улус башкарары ордина немелер
ле производство процессин башкарары турар. Государство „со-
лукбайт“, ол ёлюп дьат“ („Ф. Энгельс, Антидорин“ 1933 дь.
Партиздат чыгарган, 202 стр.).

Энгельстин бу положениези чын ба?

Чын, дье эки условиянын бирюзиле:

а) Эрте ажындыра, международный фактарды эске кийдирбей,
ороонды ла государствоны международный обстановкдан анылай
бёлюп алып, социалистический государствоны юрениш билерин
орооннын дьюкле ич дьанындагы ёзюмин чокумдап, тюрзе, эме
зе; б) социализм дьенюни бастыра ороондордо, эмезе кёп саба
орондордо алган деп капиталистический курчудын ордына, соци-

алистический курчу бар деп, тыш дыанынан табарар коркуду дыок, черюни ле государствоны тындыдары керек дыок деп бодозо.

— Дье социализм дыенюни дыюкле дыаныс, башка алынган ороондо алган болуп, онын керегинде международный условияны керекке албаска сранай дыарабас болзо, ол учуралда канайдар? Бу суракка Энгельстин формулазы кару бербей дыат. Энгельс бойына ондый сурак тургуспай туру; айдарда, бу суракка онын карузы болорыда дыок. Энгельс, социализм дыенюни дыаныс ёйгё дыуук бастыра ороондордо, эмезе кёп саба ороондордо алган бодолду шыюген. Айдарда, Энгельс мында кажыла аңылу орооннын, кажы бир чокымду социалистический государствозы эмес, дье социализм дыенюни кёп саба ороондордо алган бодолду эдип, бастыра социалистический государствонын дыаранарын, „социализм кёп саба ороондордо дыенюни алган боложын, ол тушта пролетарский социалистический государство канайып кубулар деп суралып дыат“ деп, формула аайынча исследовать этти. Социалистический государство керегинде суракты исследовать эдерде, Энгельс международный условияларды, международный обстановканы сранай эске албаганын, проблеманын дыанысла бу общий ла абстрактный бюдюле дыартаар аргалу.

Дье мынан, эбрёде бойында капиталистический курчулу, тыш дыанынан военный табарудан коркудулу, онын керегинде международный аялганы эске албаска болбой турган, социализмнын дыенюлерин тыш дыанынын табарулардан корулаарга дыеткил аргалу болор керегинде бойынын колунда дыакшы юреткен черюлю, дыакшы тёзёлгён карательный органду ла бек разведкалу болор учурлу, айдарда, бойынын дыеткил кючтю государство болор учурлу, аңыла бир ороондо социализм дыеню алган алдынан чокум учуралга бастыразында социалистический государствонын дыюрюми (судьбазы) керегинде Энгельстин формулазын таркадарга келишбейт.

Бистин ёйдёг 45—55 дыыл озо болгон марксизмнын классиктарынан олор узактан болор ёйдё кажыла аңылу орооннын историясында бастыра кандыйла мыйрык учралдарын ажындыра билзин деп некеерге болбос. Марксизмнын классиктары, биске, 50—100 дыыл сонгында кажыла аңылу ороондо табылар кандыйла бастыра теоретический сурактарды, бис Марксизм классиктардын юйелери, печкенин юстинде амырынча белен решениелер чайнап дыадарга, белен решениелер бюдюрбеди деп некеери каткылу болуп дыат. (*Бастыра каткы*) Дье бис, бистин ёйдёги марксистардан, ленинецтерден олор марксизмнын бёлюк бастыра положениелерин юренип билериле болорзынбай, олор марксизмнын бастыра бюткен бюдюзине кирзиндер, олор бистин ороондо социалистический государство дыиirme дыыл турган ченемелин чотко аларына юренип алзындар, олор калганчызында, ол ченемелге таянып, марксизмнын чын бюдюзинен алып, марксизмнын бёлюк бастыразына положениелерин конкретизировать эдип, олорды чокумдап дыарандыарга юренип алзындар деп некеп, чокумдай дыарандыар учурлу. „Государство ло революция“ деп бойынын

книгазын Ленин 1917 дь. августа, Октябрьский революциядан ла советский государство бюдеринен бир канча озо бичиген. Ол книганын эн дыаан задачазы государство керегинде Маркс ла Энгельстин юредюзин, оппортунисттер дыанынан юреп, быдбарзы-дарынан корулаары деп Ленин кёргөн. Ленин „Государство ло революциянын“ экинчи бёлюгин бичиирге шийдинген, ол ондо 1905 ле 1917 дьылдардагы орус революциялардын ченемелинин дыаан историязын бюдюрерге шююген, бойынын книгазынын экинчи бёлюгинде государствовын теориязын онон ары, бистин ороондо советский дыан турган ченемелге таянып, там дыарандыра бюдюрерге шююнгени аланзу дыок. Дье ёлюм ого бу задачаны бюдюрерине арчамык этти. Дье Лениннин бюдюрерге дыетпегенин) онын юренчиктери бюдюрер учурлу. (*Экпидю колчабыжу*).

Государство, общество, ёштю класстарга бёлюнгенинен улам бютти, онын бюткен кереги кёп сабазы кючюн эксплуатировать этирген, ас сабазы дымекчилер дылбюзине, юйгенде тударында болгон, государствовын дыан тудар дыепсели энле тын черюде карательный органдарда, тюремелерде болды. Государствовын деятельнозын эки тёс функциялар темдектейт: ороон ичиндегизи (эн дыаан)—эксплуатировать этирген кёптёрди юйгенде тудары, ороон тыштындагызы (дыаан эмези)—бойынын, бийлеген класстын территориязын ёскё государстволордын территориязынан алып элбедеринин эмезе бойынын государствовынын территориязын ёскё государстволордын табаруларынан корууры. Кул тудар строй ло феодализм тужунда керек ондый болгон. Капитализм тужунда керек ондый болуп дыат.

Капитализмды антарары керегинде, дыанысла буржуйларды дыаннан чыгарары, дыанысла капиталистерди экспроприировать эдери кыялта дыок керек болгон эмес, дье буржуазиянын государственный машиназын, онын эски черюзин, бюрократический чиновничествозын, полициязын оодо согып дыогылтарга, онын ордына пролетарский дыаны государство, социалистический дыаны государство тургузарга керек болды. Большевиктер шак онойдо эттилер. Дье мынан пролетарский дыаны государстводо азыйдагы государствовын, пролетарский государство керексигенине келиштире кубулткан кезик фукциялары артпас деп бодоорго дыарабас. Мынан бистин социалистический государствовын кеберлери кубулбай артару чурлу деп, бистин государствовын баштапкы фунциялары бастыра мынан ары артар деп шююрге дыарабас, чынынча, бистин государствовын кеберлери бистин орооннын ёзюминен камаалу кубулып тыш дыанында аялга кубулганынан улам болор.

Ленин срангай акту болгон, качан мынайда айдып тура:

„Буржуазный государстволордын кеберлери сюрекей кёп дыюзюн, дье оlorдын учуры дыаныс: ол государстволор ончозы кандыйда болзо, дье калганчы тоодо кыйыш дыок *буржуазный диктатура* болуп дыадылар. Капитализмнан коммунизмга кёчёри кёп дыюзюн политический кёп кеберлер бербес эмес, берер учурлу, дье оlorдын учурлу бюдюми ондыйда

болзо кыялта дьок дыаныс: „*Пролетариаттын диктатуразы болор*“ (Ленин, т. XXI, стр. 393).

Бистин социалистический государство Октябрьский революция ёйдён бери бойынын ёзюминде эки тёс фаза ётти.

Баштапкы фаза—Октябрьский революциядан ала эксплуататорский класстарды дьогылтарына дьетире ёй. Ол ёйдин тёс задачазы, антарткан класстардын удурлажарын дьаба базары, интервенттердин табарузынан коруланарын тёзёёри, промышленностьы ла дьуртхозяйствоны орныктырары, капиталистический элементтерди дьогылтарына аргалар белетеери. Ого келиштре бистин государство бу ёйдё эки тёс функциялар бюджетди. Баштапкы функция ороон ичинде антарткан класстарды дьаба базып дьок эдери. Бу дыанынан, бистин государство функциязы бакпастарды дьаба базар болгон, озогы государстволорго тыш кебериле тюнейлеш болды, дье онын принципиальный башказы бистин государство колкючиледьаткан кёптёрдин дьилбюзи учун, эксплуататорлорды дьаба басканынан озогы государстволор дезде, эксплуатируемый кёптёрди, эксплуататорлордын астардын дьилбюзи учун, дьаба баскан. Экинчи функция ороонды тыш дыанынан табарудан корууры. Бу дыанынан ол, бойлорынын ороонын мытык дьепселдю коруган, озогы государстволорго, тыш кебериле, тюнейлеш болгон, дье мында принципиальный башказы, бистин государство колкючиле дьаткан кёптёрдин дьенип алганы, тыш дыанынан табарудан коруганы, дье алдындагы государстволор ондый учуралдарда эксплуатировать эдечи астардын дьёёжэзин ле эркетенин коруган! Мында база ючюнчи функция бар болгон, онызы бистин государствонын органдарынын социалистический хозяйствонун бёлюктерин дьарандыар ла улусты социализм санаалу воспитывать эдер амадылу хозяйствонно—организованный ла культурно-воспитательный иш болды. Дье бу дыаны функция ол ёйдё дьаан тыныту ёспёди.

Экинчи фаза ол городто ло дереведе капиталистический элементтерди дьогылтар ёйдён ала социалистический системалу хозяйство дьеткил дьенюге дьедип, дыаны Конституцияны дьарадьп алган ёйгё дьетирези болуп дьат. Бу ёйдин эн дьаан задачазы—бастыра ороондо социалистический хозяйстволорды тёзёп алары ла капиталистический элементтердин калганчы арткандарын дьогылтып, культурный революцияны тёзёп, орооннын коруланарына эмдиги ёйдё дьарамыкту черю тёзёп алары. Бу ого келиштре бистин социалистический государствонын функциязы база солынган. Ороон ичинде былча базып турар военный функция *эртип* дьогылган, ненин учун дезде, эксплуатация дьогылган, эксплуататорлор база дьок, былча базып турар немеде дьок. Государстводо дьаба базар функция ордына, социалистический дьёёжэни уурчылардан ла юреечилерден корулап турар функция табылды. Орооннын тыш дыанындагы табарудан коруланар военный функциязы дьеткилинче артып калган, ондый болгондо, Кызыл Черю, Военно-Морской Флот ёскё ороондордын разведказынын бистин ороонго ийип турган каршучыларды, кижиги ёлтюрее-

чилерди ле шпиондорды тудуп, карузына тургузарга керектү карательный органдар ла разведка тюнейок артып калган. Государствонун органдарынын культурно-воспитательный ла хозяйственно-организаторский иштин функциязы артып, база, дьеткил ёзюм алган. Эмди бистин государствонун, орооннын ичинде эн дьаан задаказы амырлу хозяйственно-организаторский ла культурно-воспитательный иште болуп дьат. Бистин черюни, карательный органдар ла разведкаларды алар болзо, олор бойлорынын кичеemelинин курчын орооннын ич дьанына эмес, тыш дьанындагы бистин ёштюлерибиске удурлаштыра ууландырглап дьат.

Эмди бис, историяда кёрбёгён, бойынын кебери ле функциязы социалистический государствонун баштапкы фазазынан кёп сабазында башкалу, сранай дьаны, социалистический государству болгонысты кёрюп турыгар.

Дье ёзюм боголо токтоп калар учуры дьок. Бис коммунизмга оной ары ичкери барып дьадыбыс. Коммунизм ёйинде онойып ок бисте государство артар ба?

Капиталисттердин курчай турганын дьогылтпаза, тыш дьанынан табарар военный табарунын коркудузын дьогылтпаза, государство артар. Оныла коштой бистин государствонун кебери онын ич дьанында ла тыш дьанында дьадымы кубулганы ла коштой дьаныдан кубулары дьарт.

Капиталисттердин курчай турганын дьогылтып салза, оны социалистический курчу ла солып алза, государство артпас, *эртип* калар.

Социалистический государство керегинде сурактын керегинин турганы ондый.

Экинчи сурак—ол советский интеллигенция керегинде сурак.

Бу суракта, государство керегинде сурак ошкош, ондый ок бистин партияда кезектей дьарт эмес оны дьогы бар болуп дьат.

Советский интеллигенция керегинде суракта партиянын позициязы дьарт та болуп турган болзс, бистин партияда эмдиге дьетице советский интеллигенцияны ёштю кёрюп турган, партиянын позициязына дьарабас позиция бар. Бу дьастыра санааны алып дьургендер советский интеллигенцияларга тагаркап, кыйа кёрёрин ёткюрюп ас дезе, оны ишмекчи класска ла крестьяндарга ёштю кюч деп кёрюп те тургандары дьарт болгон. Интеллигенция советский ёйдин ёзюми туркунына бойынын составы онойып ок бойынын аялгазы тёзинен ала солынып, албатыга дьууктап, оморло дьакшы надьылажып, омор азий да буржуазный интеллигенциялардан торг ло башкаланганы чын Дье бу некёрлёргё, ол, керек кирелю бодолбой турган кеберлю. Омор эски комургайды юргенче турылар, омор советский интеллигенцияны азийдагы ёйдё, качан интеллигенция капиталисттердин ле помещиктердин службазында турар тужында, оморды бурулаарга дьараган шылтуны, эмдиги советский интеллигенцияга кёчюрюп турулар.

Азийда, революция болор ёйгё дьетице, капитализм тушта, интеллигенция эн баштап дьёёжёлү улустын класстарынан—дво-

ряндардан, помещиктерден, кулактар ла ёскёзинен болуп тургандар, интеллигенциянын ортозында мешандардан, оок бийлерден ле онойдо ок ишмекчилерден ле крестьяндардан чыгып тургандар, дье олор ондо дьенюлю иш этпегендер, эдип те болбогондор. Интеллигенция бастыразы дьёёжёлү класстан азыранып, олорго иштеп турган. Онын учун олорго бистин орооннын революционный элементи ле эн баштап ишмекчилер ого бюдинбей, кезигинде дьаман кёрюп тургандары дьарт. Азийдагы интеллигенция ишмекчи класстын шююлтезине туруп, бойынын дьюрюмин ишмекчи класстын дьюрюмиле учуна дьетице колбоп, революционный дьалтанбас улустарды дьаныстан база берип турганы чын болгон. Дье ондый улустар интеллигенция ортозында чик дьок ас болгон, олор интеллигенциянын бастыра кеберин бюткюлинче солып болбогондор.

Интеллигенция кереги тёзюнен ала, Октябрьский революциянын кийнинде, ёскё ороондордын военный интервенциязын оодып чачкан сон'ында, анчадала индустриализация ла коллективизация дьен'ген кийнинде, качан кижиле кулданарын дьогылтканы ла хозяйствонун социалистический системазын тургузып алып, дьаны Конституцияны ороонго берип, дьюрюмге ёткюрер арга берилген кийнинде кубулган. Азийдагы интеллигенциялардын кююндюлериле дьаан тазыкандары Октябрьский революциянын баштапкы ла кюнине, арткан интеллигенциялардан айрылып, советский дьангла тартышты дьарлап, мойногондорго, саботажка барган. Олордын бу дьарабас кылыктары учун советский башкарудун органдары оодо согып, чачып салган. Олордон бюдюн арткандарынын кёбизи, бистин орооннын ёштюлерине кожылып, каршучылар да, шпиондор до болуп. ол ажыра бойлорун интеллигенция болгонынан кырып салган, кёп тоолу ас квалификациялу интеллигенция дьаныс дьерге удаан тепсенип, „дьакшы ёйди“ сакуп, онын кийнинде, байала колды дьанып ийеле, советский башкаруга барып иштеп, оныла ёёркёшпей дьадарга сананып алгандар. Азий интеллигенциянын бу группазынын кёп бёлюги карып, стройдон чыгары башталып дьат. Азий интеллигенциянын ююнчи бёлюги, анчадала онын рядовой бёлюги, ас квалификациялары, албатыга биригип совет дьаннын кийнинен бардылар. Олсрго дьетице юренер керек болгон, олор чынла бистин ВУЗ-да дьетице юренер болды. Дье бу кыйнду диференциянын процессыла, база азий интеллигенциянын сынганыла коштой, дьаны интеллигенциянын кючи бюдип, йдьюунажып турар чакпынду процесс болуп турган. Дьюс муннан дьийт улустар, ишмекчи класстан, крестьяндардан ла колкючиле дьаткан интеллигенциялардан чыгып келгендер. ВУЗ-тарга ла техникумдарга барып юренип, школдон ойто келеле астап калган интеллигенттердин рядын толтыргандар. Олор интеллигенцияларга дьаны кан уруп, олорды дьаныдан советский эдип дьанырткан. Олор интеллигенциянын бастыра кеберин, бойлорынын дьозогына келиштире солуп алды. Азий интеллигенциянын артканы, дьаны, советский, албатынын интеллигенциязынын ёзёктёринде чейилип

калды. Онойдо албатыла нак колбулу, бойынын албатызына бюджетчилю ле чике иштегедий белен турган дыаны советский интеллигенция бюткен.

Эмди бис итогто, кѣп тоолу, дыаны, албатынын азыйдагы буржуазный интеллигенциядан бойынын составы дыанынан онойып ок бойынын социально-политический бюджетчи дыанынан тѣзинен ала башка социалистический интеллигенциялу болдыбыс.

Помещиктерге ле капиталистерге иштеген, революциядан озо азый интеллигенция, ого бюджетбей, оныла тартыжып турарын дыартап турган интеллигенция керегинде, эски теория дѣткил дыарап турган. Эмди ол теория бойынын чагын божодып салган, ол эмди бистин дыаны советский интеллигенцияга дыарабай туры. Дыаны интеллигенцияга ишмекчи класс ла крестьяндарга болуп, ологро нак болорын, олог керегинде килемкей, оны дыакшы кичеер, оныла эптю-дѣптю болорын дыараткан, дыаны теория керек.

Кѣргѣндѣ, дѣарт болгодый.

Интеллигенцияда тѣс солынталар болгон сонгында, бистин партияда, буржуазный интеллигенцияга удурлаштыра баштаган эски теорияны, бистин дыаны социалистический советский интеллигенцияга келиштирерге ченежип турган улустар сранай кайкамчылу, негеде дыарабас. Бу улустарды кѣрѣр болзо, дѣууктала заводтордо ло колхозтордо стахановский иштеген ишмикчилер ле крестьяндар, онын кийнинде юрензин деп ВУЗ дѣар ийерде, чын дыакшы улустар эмес, экинчи сорт улустар деп айдып турулар. Ондый болгондо юренери дѣаман, дѣеткерлю неме болгон туры. (*Каткы*). Бис бастыра ишмекчилерди ле крестьядарды культурный образованный эдип аларга турубыс, бис оны бюджетерис. Дѣе бу кайкамчылу нѣкѣрлѣрдин санаазыла болзо, ишмекчилер ле крестьяндар культурный ла образованный болуп алза, олог экинчи сорт улуска тоололор коркуду алдында болор деп турган шююлте бойына дѣаан дѣеткерди дѣажырат. (*Текин каткы*). Бу кайкамчылу нѣкѣрлѣр бир ѳйдѣ сондогонды, кижикююн дѣокты, карануйды. мракобесияны мактаарына дѣеткедий. Ол дѣарт. Теоретический дѣастыра шююлтелюлер качанда дѣакшыны экелбеген, экелбесте. Бистин дыаны, социалистический интеллигенция керегинде сурак кереги онойдо туруп дѣат.

* *

Партияны мынан ары тыгыдар керегинде, бистин задачалар:

1. Партиянын члендеринин сознательнозын кѣдюрп база партия рядына улусты дыанысла коммунгзмнын керектерине беринген нѣкѣрлѣрди, танынан талдап алып, партиянын составын дѣаантайын дѣарандыары;

2. Башчы органдарды дѣабыстай ишке дѣууктадып, ологдын башкарар ижин ончозын оперативный ла чокумду эдип, заседательский ле канцелярский болорын астадып алары;

3. Кадрларды талдап аларынтѣс керек эдип, кадрларды килемкейлю ѳскюрюп, партиянын политический дѣоынын некелтезиле

ишчилердин дьарамыкту болорын ла дьедикпестерин лапту юренип алып, дьиит ишчилерди дьалтаныш дьоктон ишке тургузып, кадрларды талдап аларын ла оны ишке тургузар керектерди партиянын политический дьолынын некелтезине келиштире тургазарт;

4. Партийный пропаганда ла агитация керектерин тезёлгё эдип, марксизм-ленинизм идеязынын пропагандазын элбедип, бистин кадрлардын теоретический билерин ле политический таскамырын кёдюрюп алар.

*
*
*

Нёкёрлёр! Мен бойымнын отчетный докладымды божодып турум.

Мен, отчетный ёйдё бистин партиянын ёдюп келген дьолынын бастыра чиймдерин кёргюстим, партиянын ла онын ТК-н отчетный ёйдин туркунына иштеген ижинин аайы дьарт.

Бисте дьедикпестер де, дьастыралар да бар болгон. Партия ла онын ТК, оны кёрип дьажырбай, тюзедип аларга кичееген. Бисте баш айландырап учуры дьок, дьенюлер ле дьаан иштер бар болуп дьат.

Итогтордын тёс турганы мындый, бистин орооннын ишмекчи класс кижини, кижинин кючин базынарын дьогылтып, социалистический стройды дьёптёп, бойынын керектеринин чын чикезин бастыра телекейге кёргюзип берди. Дьаан итогы мында кандый дезде, ол ишмекчи класстын ийдезин ле дьенюди учуна дьетири эдип алар ижемчини тыгыдып дьат.

Бастыра ороондордын буржуазиязы, албаты, капиталистер ле помещиктери дьогына, кодьойымдар ла кулактар дьогына, дьуртап болбос деп айдып турулар. Бистин орооннын ишмекчи классы чын керектерде албаты эксплсация дьогынан дьуртаарын кёргюзип берди,

Бастыра ороондордын буржуазиязы, ишмекчи класс азый буржуазный стройды бузала—онын ордын солыгачый бир стройды эдип алар аргазы дьок деп, айдып турулар. Бистин орооннын ишмекчи класс чын керектерде ол дьагысла эски стройды бузарты эмес, дье дьаны, кайкал, социалистический стройды, кызыланды ла иш дьокты билбес стройды эдип алар аргазы бар болгонын кёргюзип берди

Бастыра ороондордын буржуазиязы, крестьяндар социализмнын дьолына турар аргазы дьок деп айдып дьат. Бистин орооннын колхозный крестьяндары, социализмнын дьолына дьенюлю туруп аларын чын керектерде кёргюстилер.

Бастыра ороондордын буржуазиязы ла онын реформистский колтыкчылары анчадала нени эдип аларга кичеенип туры дезде, ол, ишмекчи класста бойынын кючине иженбес тезёлгё эдип аларга, онын дьенюзи кыйбас болор аргалу деп ижемчизин дьок эдип аларга, оны дьажын-чака капиталистердин кулдары эдерге турулар. Капитализм эм тургуза антартпай, ол эмдигенче турганы, бойынын дьакшы чындыйы эмес, пролетариатта бойынын дьенип аларына ижемчизи дьеткил дьок болуп турганынан. Буржуазия

бу дыанынан кичеегени неме болбой артып калган деп айдарга болбос. Буржуазияла онын ишмекчи класста агентери аланзунун ла бюдюнбестин короныла ишмекчи класстын тынын кезеке корондоп то салган деп, билер керек. Бистин орооннын ишмекчи классынын эрчими, онын дьенюзиле тартыжузы, капиталистический ороондордын ишмекчи классынын санаазын ёрё кёдюрзе, ондо бойынын бюдюмчизинде, бойынын кючинде, бойынын дьенюзинде ижемчини тынытса, бистин партия тегин иштебей туры деп айдарга келижер. Ол ондый болор деп, аланзыбаста керек. *(Тын узак колчабыжу).*

Бистин дьенюлю ишмекчи класс эзендик болзын! *(Колчабыжу).*

Бистин дьенюлю колхозтордын крестьяндары эзендик болзын! *(Колчабыжу).*

Бистин социалистический интеллигенция эзендик болзын! *(Колчабыжу).*

Бистин орооннын албатыларынын улу надды болгоны эзендик болзын! *(Колчабыжу).*

Бастыра Союзтын Коммунистический (большевик) партиязы эзендик болзын! *(Колчабыжу).*

(Делегаттар ончозы бут бажына туруп, нёкёр Сталинды уткуп ого удаанду, оваця эдип турдылар. Юндер: „Нёкёр Сталин эзендик болзын! Улу Сталинга—ура! Бистин сююген Сталинга—ура!“)

БАЖАЛЫКТАРЫ

Стр

I. Советский Союзтын' телекейде аялгазы	5
1. Капиталистический ороондордо дыаны экономический кызалан, саду рынок учун, сырье таап алар дьер учун, дьер телекейли дыагынан юлежери учун тартыжунын курчыганы	5
2. Международный политический аялганын курчуганы, амыр дыадыннын договорларынын дыуу кийинде системазынын бузылганы, дыагы империалистический дыуунын башталганы	9
3. Советский Союз ла капиталистический ороондор	13
II. Советский Союзтын' ич дыанындагы аялгазы	15
1. Промышленностьтын ла дыуртхозяйствонын онон ары ёзюми	16
2. Албатынын материалый ла культурый дыадыны мунан ары ёзёри	25
3. Советский сторойды онон ары тыгытканы	28
III. ВКП(б)-ны онон' ары тын'ы дары	31
1. Партиянын составын дыарандырар керектер. Организацияларды ооктогону. Башчы органдарды темёнгинишке дыууктатканы	32
2. Кадрлар таллап алары, оморды ёрёлёдёри ле дьеринде тургузары	33
3. Партийный пропаганда. Партиянын члендеринин ле партийный кадрлардын Марксистско-Ленинский воспитаниези	36
4. Теориянын бир кезек сурактары	38

БАЖАЛЫТАРЫ

Перевод с русского на ойротский язык

Ответ. редактор **Н. Куранаков.**

Техн. редактор **А. Хахолин.**

Сдано в набор 16/V 1939 г. Подписано к печати 31/V 1939 г. Формат 60×92¹/₁₆.
Объем 32¹/₁₆ п. л. (В 1 п. л. 48900 зн.) Уполномоченный облга № Б-135
Тираж 4000 экз. Заказ № 524.

г. Ойрот-Тура, типография имени Клары Цеткин, Социалистическая, 20а.

Баазы ~~25~~ акча
Цена ~~25~~ коп.

6-50

2 620 9

И. СТАЛИН.
ОТЧЕТНЫЙ ДОКЛАД
НА XVIII СЪЕЗДЕ
ПАРТИИ О РАБОТЕ
ЦК ВКП(б)
На ойротском языке.